CORNELII NEPOTIS

LIBER

DE EXCELLENTIBUS DUCIBUS

EXTERARUM GENTIUM

CUM VITIS

CATONIS ET ATTICI

EX LIBRO DE HISTORICIS LATINIS

ET ALIIS EXCERPTIS

RECOGNOVIT

RUDOLFUS DIETSCH

LIPSIAE

SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLIX.

PRAEFATIO.

Prospera fortuna accidit, ut antequam renovanda esset editio Cornelii Nepotis, quam ante hos viginti tres annos J. Chr. Dähne, vir et animi candore et diligentia insignis, curaverat, complures viri docti huic scriptori, ut a pueris studiose tractato, ita ab litteratis contempto atque abiecto, operam suam navarint. Sed praeter Beneckium, Rothium, Klotzium, Fleckeisenium, Bergkium, Heerwagenium, quorum unicuique sua debetur laus, optime de hoc scriptore meruit Carolus Nipperdey, qui non minus ingenii virtutibus, quam doctrinae copiis iis, quibus indiget critica ars, ornatus, codicum auctoritate et scriptoris consuetudine prudenter pensitata, non solum multa, quae minus recte dicta putabantur, acute defendit sed etiam plurima vitia certissimis emendationibus removit. Ei igitur pleraque debentur, quae in hac editione nova sunt. Ceterum me non caeco iudicio illum secutum esse, ii loci testimonio erunt, in quibus ipse alias rationes probavi. De quibus alio loco pluribus exponam.

Dab. Grimae, Kal. Mai. MDCCCL.

CORNELII NEPOTIS LIBER

DE

EXCELLENTIBUS DUCIBUS EXTERARUM GENTIUM.

PRAEFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scri- 1
pturae leve et non satis dignum summorum virorum per-
sonis iudicent, cum relatum legent, quis musicam docuerit
Epaminondam aut in eius virtutibus commemorari sal-
tasse eum commode scienterque tibiis cantasse. Sed hi 2
erunt fere, qui expertes litterarum Graecarum nihil rectum,
nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. Hi si 3
didicerint non eadem omnibus esse honesta atque turpia,
sed omnia maiorum institutis iudicari, non admirabuntur
nos in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum secu- 4
tos. Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo
viro, sororem germanam habere in matrimonio, quippe
cum cives eius eodem uterentur instituto. At id quidem
nostris moribus nefas habetur. Laudi in Graecia ducitur
adulescentulis quam plurimos habuisse amatores. Nulla
Lacedaemoni vidua tam est nobilis, quae non ad coenam
eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fere fuit 5
Graecia victorem Olympiae citari; in scenam vero prodire
ac populo esse spectaculo nemini in eisdem gentibus
fuit turpitudini. Quae omnia apud nos partim infamia,
partim humilia atque ab honestate remota ponuntur.
Contra ea pleraque nostris moribus sunt decora, quae 6

apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cuius non materfamilias primum locum tenet aedium atque in celebritate versatur?
7 Quod multo fit aliter in Graecia. Nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum, neque sedet, nisi in interiore parte aedium, quae gynaeconitis appellatur, quo
8 nemo accedit, nisi propinqua cognatione coniunctus. Sed hic plura persequi cum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio ut ea explicem, quae exorsus sum. Quare ad propositum veniemus et in hoc exponemus libro de vita excellentium imperatorum.

I. MILTIADES.

MILTIADES, Cimonis filius, Atheniensis, cum et antiqui- 1
tate generis et gloria maiorum et sua modestia unus omnium maxime floreret eaque esset aetate, ut iam non solum de eo bene sperare sed etiam confidere cives possent sui talem eum futurum, qualem cognitum iudicarunt, accidit,
ut Athenienses Chersonesum colonos vellent mittere. Cuius 2
generis cum magnus numerus esset et multi eius demigrationis peterent societatem, ex his delecti Delphos deliberatum missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimum duce uterentur. Namque tum Threces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His 3
consulentibus nominatim Pythia praecepit, ut Miltiadem imperatorem sibi sumerent; id si fecissent, incepta prospera futura. Hoc oraculi responso Miltiades cum delecta 4
manu classe Chersonesum profectus cum accessisset Lemnum et incolas eius insulae sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque Lemnii sua sponte facerent postulasset, illi irridentes responderunt tum id se facturos, cum 5
ille domo navibus proficiscens vento aquilone venisset Lemnum. Hic enim ventus ab septentrionibus oriens adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades morandi 6
tempus non habens cursum direxit quo tendebat pervenitque Chersonesum.

Ibi brevi tempore barbarorum copiis disiectis tota II
regione quam petierat potitus loca castellis idonea communiit, multitudinem, quam secum duxerat, in agris collocavit crebrisque excursionibus locupletavit. Neque minus 2
in ea re prudentia quam felicitate adiutus est. Nam cum virtute militum devicisset hostium exercitus, summa aequi-

3 tate res constituit atque ipse ibidem manere decrevit. Erat
enim inter eos dignitate regia, quamvis carebat nomine,
neque id magis imperio quam iustitia consecutus. Neque
eo secius Atheniensibus, a quibus erat profectus, officia
praestabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum vo-
luntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant, quam
4 illorum, cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo
constituta Lemnum revertitur et ex pacto postulat ut sibi
urbem tradant. Illi enim dixerant, cum vento borea domo
profectus eo pervenisset, sese dedituros; se autem domum
5 Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant,
etsi praeter opinionem res ciderat, tamen non dicto sed
secunda fortuna adversariorum capti resistere ausi non
sunt atque ex insula demigrarunt. Pari felicitate ceteras
insulas, quae Cyclades nominantur, sub Atheniensium
redegit potestatem.

III Eisdem temporibus Persarum rex Darius ex Asia in
Europam exercitu traiecto Scythis bellum inferre decrevit.
Pontem fecit in Histro flumine, qua copias traduceret. Eius
pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos
secum ex Ionia et Aeolide duxerat; quibus singulis ipse
2 earum urbium perpetua dederat imperia. Sic enim facil-
lime putavit se Graeca lingua loquentes, qui Asiam inco-
lerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida
tuenda tradidisset, quibus se oppresso nulla spes salutis
relinqueretur. In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa
3 custodia crederetur. Hic cum crebri afferrent nuntii male
rem gerere Darium premique a Scythis, Miltiades hortatus
est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem libe-
4 randae Graeciae dimitterent. Nam si cum iis copiis, quas
secum transportarat, interisset Darius, non solum Euro-
pam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Graeci
genere, liberos a Persarum futuros dominatione et peri-
culo; et facile effici posse; ponte enim rescisso regem
vel hostium ferro vel inopia paucis diebus interiturum.
5 Ad hoc consilium cum plerique accederent, Histiaeus Mi-
lesius, ne res conficeretur, obstitit dicens: non idem ipsis,
qui summas imperii tenerent, expedire et multitudini, quod

Darii regno ipsorum niteretur dominatio; quo exstincto
ipsos potestate expulsos civibus suis poenas daturos;
itaque adeo se abhorrere a celerorum consilio, ut nihil
putet ipsis utilius quam confirmari regnum Persarum. Huius 6
cum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades non dubi-
tans tam multis consciis ad regis auris consilia sua per-
ventura Chersonesum reliquit ac rursus Athenas demi-
gravit. Cuius ratio etsi non valuit, tamen magnopere est
laudanda, cum amicior omnium libertati quam suae fuerit
dominationi.

Darius autem cum ex Europa in Asiam redisset, hor- IV
tantibus amicis ut Graeciam redigeret in suam potestatem
classem quingentarum navium comparavit eique Datim
praefecit et Artaphernem, hisque ducenta peditum, decem
milia equitum dedit, causam interserens se hostem esse
Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardis expu-
gnassent suaque praesidia interfecissent. Illi praefecti regii 2
classe ad Euboeam appulsa celeriter Eretriam ceperunt
omnisque eius gentis civis abreptos in Asiam ad regem
miserunt. Inde ad Atticam accesserunt ac suas copias in
campum Marathona deduxerunt. Is est ab oppido circiter
milia passuum decem. Hoc tumultu Athenienses tam pro- 3
pinquo tamque magno permoti auxilium nusquam nisi a
Lacedaemoniis petiverunt Phidippumque cursorem eius
generis, qui hemerodromoe vocantur, Lacedaemonem mi-
serunt, ut nuntiaret, quam celeri opus esset auxilio. Domi 4
autem creant decem praetores, qui exercitui praeessent,
in eis Miltiadem. Inter quos magna fuit contentio, utrum
moenibus defenderent, an obviam irent hostibus acieque
decernerent. Unus Miltiades maxime nitebatur, ut primo 5
quoque tempore castra fierent; id si factum esset, et civi-
bus animum accessurum, cum viderent de eorum virtute
non desperari, et hostis eadem re fore tardiores, si ani-
madverterent audere adversus se tam exiguis copiis di-
micare.

Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio V
fuit praeter Plataeensis. Ea mille misit militum. Itaque
horum adventu decem milia armatorum completa sunt.

id potius intuerentur, quod ipsorum dominationi, quam quod universae Graeciae utile esset; quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent, ** aliter illos numquam in patriam essent recepturi.

VIII Tamen non effugit civium suorum invidiam. Namque ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades, testularum suffragiis e civitate eiectus Argos habitatum con-
2 cessit. Hic cum propter multas [eius] virtutes magna cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege
3 Perse ad Graeciam opprimendam fecisset. Hoc crimine absens proditionis damnatus est. Id ut audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi cum eius principes [civitatis] animadvertisset timere, ne propter se bellum iis Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum, Molossum regem, cum quo ei hospi-
4 tium erat, confugit. Huc cum venisset et in praesentia rex abesset, quo maiore religione se receptum tueretur, filiam eius parvulam arripuit et cum ea se in sacrarium, quod summa colebatur caerimonia, coniecit. Inde non prius egressus est, quam rex eum data dextra in fidem
5 reciperet. Quam praestitit. Nam cum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit, monuitque, ut consuleret sibi; difficile enim esse in tam propinquo loco tuto eum versari. Itaque Pydnam
6 eum deduci iussit et quod satis esset praesidii dedit. Hic in navem omnibus ignotus nautis escendit. Qua cum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus domino navis,
7 quis sit, aperit multa pollicens, si se conservasset. At ille clarissimi viri captus misericordia diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in ancoris neque quemquam ex ea exire passus est. Inde Ephesum pervenit ibique Themistoclem exponit. Cui ille pro meritis postea gratiam retulit.

IX Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclem Xerxe regnante in Asiam transisse. Sed ego potissimum Thucy-

didi credo, quod aetate proximus de iis, qui illorum temporum historiam reliquerunt, et eiusdem civitatis fuit. Is autem ait, ad Artaxerxen eum venisse atque his verbis epistolam misisse: *Themistocles veni ad te, qui plurima* 2
mala hominum Graiorum in domum tuam intuli, quam diu mihi necesse fuit, adversum patrem tuum bellare patriamque meam defendere. Idem multo plura bona feci, postquam in 3
tuto ipse et ille in periculo esse coepit. Nam cum in Asiam reverti vellet proelio apud Salamina facto, litteris eum certiorem feci id agi, ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur, atque ab hostibus circuiretur. Quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc autem confugi ad te, exagitatus 4
a cuncta Graecia, tuam petens amicitiam. Quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo, ut de iis rebus, quas tecum colloqui volo, annuum mihi tempus des eoque transacto ad te venire patiaris.

Huius rex animi magnitudinem admirans cupiensque X
talem virum sibi conciliari veniam dedit. Ille omne illud tempus litteris sermonique Persarum se dedidit. Quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam ii poterant, qui in Perside erant nati. Hic cum multa regi esset pollicitus gratissimumque illud, 2
si suis uti consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum, magnis muneribus ab Artaxerxe donatus in Asiam rediit domiciliumque Magnesiae sibi constituit. Namque 3
hanc urbem ei rex donarat, his quidem verbis, quae ei panem praeberet (ex qua regione quinquaginta talenta quotannis redibant), Lampsacum autem, unde vinum sumeret, Myunta, ex qua opsonium haberet. Huius ad nostram memoriam monumenta manserunt duo, sepulcrum prope oppidum, in quo est sepultus, statua in foro Magnesiae. De cuius morte multis modis apud plerosque scriptum est, 4
sed nos eundem potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum neque negat fuisse famam, venenum sua sponte sumpsisse, cum se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus esset,

5 praestare posse desperaret. Idem ossa eius clam in Attica ab amicis sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

III. ARISTIDES.

I Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere fuit Themistocli. Itaque cum eo de principatu contendit:
2 namque obtrectarunt inter se. In his autem cognitum est, quanto antestaret eloquentia innocentiae. Quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam, quem quidem nos audierimus, cognomine Iustus sit apellatus, tamen a Themistocle collabefactus
3 testula illa exilio decem annorum multatus est. Qui quidem cum intellegeret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadvertisset quendam scribentem ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta poena dignus du-
4 ceretur. Cui ille respondit se ignorare Aristidem, sed sibi non placere, quod tam cupide elaborasset, ut praeter ce-
5 teros Iustus appellaretur. Hic decem annorum legitimam poenam non pertulit. Nam postquam Xerxes in Graeciam descendit, sexto fere anno quam erat expulsus populi scito in patriam restitutus est.

II Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae facta est prius quam poena liberaretur. Idem praetor fuit Atheniensium apud Plataeas in proelio, quo Mardonius
2 fusus barbarorumque exercitus interfectus est. Neque aliud est ullum huius in re militari illustre factum quam huius imperii memoria, iustitiae vero et aequitatis et innocentiae multa, in primis quod eius aequitate factum est, cum in communi classe esset Graeciae simul cum Pausania, quo duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi ab Lacedaemoniis transferretur ad Atheniensis.

Namque ante id tempus et mari et terra duces erant La- 2
cedaemonii. Tunc autem et intemperantia Pausaniae et
iustitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Grae-
ciae ad Atheniensium societatem se applicarent et adver-
sus barbaros hos duces deligerent sibi.

Quos quo facilius repellerent, si forte bellum reno- III
vare conarentur, ad classis aedificandas exercitusque
comparandos quantum pecuniae quaeque civitas daret,
Aristides delectus est, qui constitueret, eiusque arbitrio
quadringena et sexagena talenta quotannis Delum sunt
collata. Id enim commune aerarium esse voluerunt. Quae
omnis pecunia postero tempore Athenas translata est.
Hic qua fuerit abstinentia, nullum est certius indicium, 2
quam [quod], cum tantis rebus praefuisset, in tanta pau-
pertate decessit, ut, qui efferretur, vix reliquerit. Quo 3
factum est, ut filiae eius publice alerentur et de communi
aerario dotibus datis collocarentur. Decessit autem fere
post annum quartum quam Themistocles Athenis erat
expulsus.

IV. PAUSANIAS.

Pausanias, Lacedaemonius, magnus homo, sed varius in 1
omni genere vitae fuit. Nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis
est obrutus. Huius illustrissimum est proelium apud Pla- 2
taeas. Namque illo duce Mardonius satrapes regius, natione
Medus, regis gener, in primis omnium Persarum et manu
fortis et consilii plenus, cum ducentis milibus peditum,
quos viritim legerat, et viginti equitum haud ita magna
manu Graeciae fugatus est, eoque ipse dux cecidit proelio.
Qua victoria elatus plurima miscere coepit et maiora 3
concupiscere. Sed primum in eo est reprehensus, quod
cum ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset, epi-
grammate scripto, in quo haec erat sententia: suo ductu
barbaros apud Plataeas esse deletos eiusque victoriae

4 ergo Apollini donum dedisse. Hos versus Lacedaemonii exsculpserunt neque aliud scripserunt quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

II Post id proelium eundem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his re-
2 gionibus barbarorum praesidia depelleret. Pari felicitate in ea re usus elatius se gerere coepit maioresque appetere res. Nam cum Byzantio expugnato cepisset complures Persarum nobilis atque in his nonnullos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit simulans ex vinclis publicis effugisse, et cum his Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memo-
3 riae prodidit: *Pausanias, dux Spartae, quos Byzanti ceperat postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit, seque tecum affinitate coniungi cupit: quare, si tibi videtur,*
4 *des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam et ceteram Graeciam sub tuam potestatem se adiuvante te redacturum pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum*
5 *hominem ad eum mittas face, cum quo colloquatur.* Rex tot hominum salute tam sibi necessariorum magnopere gavisus confestim cum epistola Artabazum ad Pausaniam mittit, in qua eum collaudat; petit, ne cui rei parcat ad ea efficienda, quae pollicetur; si perfecerit, nullius rei a se re-
6 pulsam laturum. Huius Pausanias voluntate cognita alacrior ad rem gerendam factus in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis absolvitur, multatur tamen pecunia. Quam ob causam ad classem remissus non est.

III At ille post non multo sua sponte ad exercitum rediit et ibi non callida sed dementi ratione cogitata patefecit. Non enim mores patrios solum, sed etiam cultum vesti-
2 tumque mutavit. Apparatu regio utebatur, veste Medica; satellites Medi et Aegyptii sequebantur; epulabatur more Persarum luxuriosius, quam qui aderant perpeti possent; aditum petentibus conveniundi non dabat; superbe respondebat, crudeliter imperabat. Spartam redire nolebat. Colonas, qui locus in agro Troade est, se contulerat: ibi
4 consilia cum patriae tum sibi inimica capiebat. Id post-

quam Lacedaemonii rescierunt, legatos cum clava ad eum
miserunt, in qua more illorum erat scriptum: nisi domum
reverteretur, se capitis eum damnaturos. Hoc nuntio com- 5
motus, sperans se etiam tum pecunia et potentia instans
periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit,
ab ephoris in vincla publica est coniectus. Licet enim legi-
bus eorum cuivis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se
expedivit; neque eo magis carebat suspicione. Nam opinio
manebat eum cum rege habere societatem. Est genus 6
quoddam hominum, quod Hilotae vocatur, quorum magna
multitudo agros Lacedaemoniorum colit servorumque
munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis
existimabatur. Sed quod harum rerum nullum erat apertum 7
crimen, quo argui posset, non putabant de tali tamque
claro viro suspicionibus oportere iudicari et exspectan-
dum, dum se ipsa res aperiret.

Interim Argilius quidam adulescentulus, quem puerum IV
Pausanias amore venerio dilexerat, cum epistolam ab eo
ad Artabazum accepisset eique in suspicionem venisset
aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum re-
disset, qui super tali causa eodem missi erant, vincla
epistolae laxavit signoque detracto cognovit, si pertulisset,
sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola, quae ad 2
ea pertinebant, quae inter regem Pausaniamque convene-
rant. Has ille litteras ephoris tradidit. Non est praete- 3
reunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco. Nam ne huius
quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehen-
derent, neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se
ipse indicasset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, prae- 4
ceperunt. Fanum Neptuni est Taenari, quod violari nefas
putant Graeci. Eo ille index confugit in araque consedit.
Hanc iuxta locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri,
si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris qui-
dam descenderunt. Pausanias, ut audivit Argilium con- 5
fugisse in aram, perturbatus venit eo. Quem cum suppli-
cem dei videret in ara sedentem, quaerit, causae quid sit
tam repentini consilii. Huic ille, quid ex litteris compe-
risset, aperit. Modo magis Pausanias perturbatus orare 6

coepit, ne enuntiaret nec se meritum de illo optime proderet; quod si eam veniam sibi dedisset tantisque implicatum rebus sublevasset, magno ei praemio futurum.

V His rebus ephori cognitis satius putarunt in urbe eum comprehendi. Quo cum essent profecti et Pausanias placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem reverteretur, in itinere, cum iam in eo esset, ut comprehenderetur, ex vultu cuiusdam ephori, qui eum admoneri cupiebat, in-
2 sidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis ante gradibus, quam qui eum sequebantur, in aedem Minervae, quae Chalcioicos vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas eius aedis obstruxerunt tectumque sunt de-
3 moliti, quo celerius sub divo interiret. Dicitur eo tempore matrem Pausaniae vixisse eamque iam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis ad filium clauden-
4 dum lapidem ad introitum aedis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hic cum semianimis de templo elatus esset, confestim animam
5 efflavit. Cuius mortui corpus cum eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quo ii qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus et procul ab eo loco infoderunt, quo erat mortuus. Inde posterius Delphici responso erutus atque eodem loco sepultus, ubi vitam posuerat.

V. CIMON.

1 Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum initio usus est adulescentiae. Nam cum pater eius litem aestimatam populo solvere non potuisset ob eamque causam in vinclis publicis decessisset, Cimon eadem custodia tenebatur, neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi
2 pecuniam, qua pater multatus erat, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem germanam suam, nomine Elpinicen, non magis amore, quam more ductus. Namque Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere.

Huius coniugii cupidus Callias quidam, non tam genero 3
sus quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis
fecerat, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret; id
si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. Is cum 4
talem condicionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram
Miltiadis progeniem in vinclis publicis interire,
quoniam prohibere posset, seque Calliae nupturam, si ea
quae polliceretur praestitisset.

Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad prin- II
cipatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiae, summam
liberalitatem, magnam prudentiam cum iuris civilis
tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus
fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua
tenuit potestate et apud exercitum plurimum valuit auctoritate.
Primum imperator apud flumen Strymona magnas 2
copias Threcum fugavit, oppidum Amphipolin constituit
eoque decem milia Atheniensium in coloniam misit. Idem
iterum apud Mycalen Cypriorum et Phoenicum ducentarum
navium classem devictam cepit eodemque die pari
fortuna in terra usus est. Namque hostium navibus captis 3
statim ex classe copias suas eduxit barbarorumque maximam
vim uno concursu prostravit. Qua victoria magna 4
praeda potitus cum domum reverteretur, quod iam nonnullae
insulae propter acerbitatem imperii defecerant,
bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire
coëgit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, 5
quod contumacius se gesserant, vacuefecit, sessores veteres
urbe insulaque eiecit, agros civibus divisit. Thasios
opulentia fretos suo adventu fregit. His ex manubiis arx
Athenarum qua ad meridiem vergit est ornata.

Quibus rebus cum unus in civitate maxime floreret, III
incidit in eandem invidiam, quam pater suus ceterique
Atheniensium principes. Nam testarum suffragiis, quod
illi ὀστρακισμὸν vocant, decem annorum exilio multatus
est. Cuius facti celerius Atheniensis quam ipsum poeni- 2
tuit. Nam cum ille animo forti invidiae ingratorum civium
cessisset bellumque Lacedaemonii Atheniensibus indixissent,
confestim notae eius virtutis desiderium consecutum

3 est. Itaque post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quod hospitio Lacedaemoniorum utebatur, satius existimans contendere Lacedaemonem, sua sponte est profectus pacemque inter duas poten-
4 tissimas civitates conciliavit. Post, neque ita multo, Cyprum cum ducentis navibus imperator missus cum eius maiorem partem insulae devicisset, in morbum implicitus in oppido Citio est mortuus.

IV Hunc Athenienses non solum in bello sed etiam in pace diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, cum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut numquam in eis custodem imposuerit fructus servandi gratia, ne quis impediretur, quo minus eius rebus, quibus quisque vellet,
2 frueretur. Semper eum pedisequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis eius indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe, cum aliquem offensum fortuna videret minus bene vestitum, suum ami-
3 culum dedit. Quotidie sic coena ei coquebatur, ut quos invocatos vidisset in foro omnis devocaret, quod facere nullum diem praetermittebat. Nulli fides eius, nulli opera, nulli res familiaris defuit. Multos locupletavit. Complures pauperes mortuos, qui unde efferrentur non reliquissent,
4 suo sumptu extulit. Sic se gerendo minime est mirandum, si et vita eius fuit secura et mors acerba.

VI. LYSANDER.

1 Lysander, Lacedaemonius, magnam reliquit sui famam magis felicitate quam virtute partam. Atheniensis enim
2 [in Peloponnesios] sexto et vicesimo anno bellum gerentes confecisse apparet neque, id qua ratione consecutus sit, latet. Non enim virtute sui exercitus sed immodestia factum est adversariorum, qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris relictis navibus

in hostium venerunt potestatem. Quo facto Athenienses se Lacedaemoniis dediderunt. Hac victoria Lysander ela- 3 tus, cum antea semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut eius opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint. Nam cum hanc causam Lacedae- 4 monii dictitassent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent, postquam apud Aegos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut omnis civitates in sua teneret potestate, cum id se Lacedaemoniorum causa facere simularet. Namque undique qui Atheniensium rebus studuissent 5 eiectis decem delegerat in unaquaque civitate, quibus summum imperium potestatemque omnium rerum committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, nisi qui aut eius hospitio contineretur aut se illius fore proprium fide confirmarat.

Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus consti- II tuta ipsius nutu omnia gerebantur. Cuius de crudelitate ac perfidia satis est unam rem exempli gratia proferre, ne de eodem plura enumerando defatigemus lectores. Victor 2 ex Asia cum reverteretur Thasumque divertisset, quod ea civitas praecipua fide fuerat erga Atheniensis, proinde ac si iidem infirmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici, pervertere eam concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultasset voluntatem, futurum, ut Thasii dilaberentur consulerentque rebus suis. ******

Itaque hi decemviralem suam potestatem ab illo con- III stitutam sustulerunt. Quo dolore incensus iniit consilia reges Lacedaemoniorum tollere. Sed sentiebat id se sine ope deorum facere non posse, quod Lacedaemonii omnia ad oracula referre consuerant. Primum Delphos corrum- 2 pere est conatus. Cum id non potuisset, Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus dixit se vota suscepisse, quae Iovi Hammoni solveret, existimans se Afros facilius corrupturum. Hac spe quum profectus esset in Africam, mul- 3 tum eum antistites Iovis fefellerunt. Nam non solum corrumpi non potuerunt sed etiam legatos Lacedaemonem miserunt, qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes

4 fani corrumpere conatus esset. Accusatus hoc crimine iudicumque absolutus sententiis, Orchomeniis missus sub-
5 sidio occisus est a Thebanis apud Haliartum. Quam vere de eo foret iudicatum, oratio indicio fuit, quae post mortem in domo eius reperta est, in qua suadet Lacedaemoniis, ut regia potestate dissoluta ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum, sed scripta ut deum videretur congruere sententiae, quam ille se habiturum pecunia fidens non dubitabat. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnasius dicitur.

IV Atque hoc loco non est praetereundum factum Pharnabazi, satrapis regis. Nam cum Lysander praefectus classis in bello multa crudeliter avareque fecisset deque his rebus suspicaretur ad civis suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo, ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet; magnam enim eius auctoritatem in
2 ea re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur. Librum grandem verbis multis conscripsit, in quibus summis eum fert laudibus. Quem cum legisset probassetque, dum signatur, alterum pari magnitudine, tanta similitudine, ut discerni non posset, signatum subiecit, in quo accuratis-
3 sime eius avaritiam perfidiamque accusarat. Hunc Lysander, domum cum redisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum quae voluerat dixerat, testimonii loco [librum a Pharnabazo datum] tradidit. Hunc summoto Lysandro cum ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII. ALCIBIADES.

I Alcibiades, Cliniae filius, Atheniensis. In hoc quid natura efficere possit videtur experta. Constat enim inter omnis, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse

excellentius vel in vitiis vel in virtutibus. Natus in amplis- 2
sima civitate, summo genere, omnium aetatis suae multo
formosissimus, ad omnis res aptus consiliique plenus
(namque imperator fuit summus et mari et terra; diser-
tus, ut inprimis dicendo valeret, quod tanta erat commen-
datio oris atque orationis, ut nemo ei dicendo posset re-
sistere), dives, cum tempus posceret laboriosus, patiens, 3
liberalis, splendidus non minus in vita quam victu, affa-
bilis, blandus, temporibus callidissime serviens, idem, si- 4
mul ac se remiserat neque causa suberat, quare animi
laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, in-
temperans reperiebatur, ut omnes admirarentur in uno
homine tantam esse dissimilitudinem tamque diversam
naturam.

Educatus est in domo Pericli (privignus enim eius II
fuisse dicitur), eruditus a Socrate. Socerum habuit Hip-
ponicum, omnium Graeca lingua loquentium ditissimum,
ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci
neque maiora posset consequi, quam vel natura vel
fortuna tribueret. Ineunte adulescentia amatus est a mul- 2
tis more Graecorum, in eis Socrate. De quo mentionem
facit Plato in Symposio. Namque eum induxit comme-
morantem se pernoctasse cum Socrate neque aliter ab
eo surrexisse ac filius a parente debuerit. Posteaquam 3
robustior est factus, non minus multos amavit, in quo-
rum amore, quoad licitum est, odiosa multa delicate io-
coseque fecit, quae referremus, nisi maiora potiora ha-
beremus.

Bello Peloponnesio huius consilio atque auctoritate III
Athenienses bellum Syracusanis indixerunt, ad quod ge-
rendum ipse dux delectus est, duo praeterea collegae dati,
Nicia et Lamachus. Id cum appararetur, prius quam clas- 2
sis exiret, accidit, ut una nocte omnes Hermae, qui in op-
pido erant Athenis, deicerentur praeter unum, qui ante
ianuam erat Andocidi. Itaque ille postea Mercurius An-
docidis vocitatus est. Hoc quum appareret non sine magna 3
multorum consensione esse factum, quae non ad privatam
sed publicam rem pertineret, magnus multitudini timor

est iniectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quae
4 libertatem opprimeret populi. Hoc maxime convenire in
Alcibiadem videbatur, quod et potentior et maior quam
privatus existimabatur. Multos enim liberalitate devinxe-
5 rat, plures etiam opera forensi suos reddiderat. Quare
fiebat, ut omnium oculos quotienscunque in publicum pro-
disset ad se converteret neque ei par quisquam in civitate
poneretur. Itaque non solum spem in eo habebant maxi-
mam sed etiam timorem, quod et obesse plurimum et
6 prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamia, quod in
domo sua facere mysteria dicebatur, quod nefas erat more
Atheniensium, idque non ad religionem sed ad coniura-
tionem pertinere existimabatur.

IV Hoc crimine in concione ab inimicis compellabatur.
Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille in-
tuens neque ignorans civium suorum consuetudinem po-
stulabat, si quid de se agi vellent, potius de praesente
quaestio haberetur quam absens invidiae crimine accu-
2 saretur. Inimici vero eius quiescendum in praesenti, quia
noceri non posse intellegebant, et illud tempus exspectan-
dum decreverunt, quo exisset, ut absentem aggrederentur;
3 itaque fecerunt. Nam postquam in Siciliam eum perve-
nisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum
fecerunt. Qua de re cum ei nuntius a magistratu in Sici
liam missus esset, ut domum ad causam dicendam rediret,
essetque in magna spe provinciae bene administrandae,
non parere noluit et in trierem, quae ad eum erat depor-
4 tandum missa, ascendit. Hac Thurios in Italiam pervectus,
multa secum reputans de immoderata civium suorum li-
centia crudelitateque erga nobilis, utilissimum ratus im-
pendentem evitare tempestatem clam se ab custodibus
5 subduxit et inde primum Elidem, dein Thebas venit. Post-
quam autem se capitis damnatum bonis publicatis audivit
et, id quod usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo
coactos ut se devoverent eiusque devotionis quo testatior
esset memoria exemplum in pila lapidea incisum esse po-
6 situm in publico, Lacedaemonem demigravit. Ibi, ut ipse
praedicare consueverat, non adversus patriam sed inimi-

cos suos bellum gessit, quod eidem hostes essent civitati; nam cum intellegerent se plurimum prodesse posse rei publicae, ex ea eiecisse plusque irae suae quam utilitati communi paruisse. Itaque huius consilio Lacedaemonii 7
cum Perse rege amicitiam fecerunt, dein Deceleam in Attica munierunt praesidioque ibi perpetuo posito in obsidione Athenas tenuerunt. Eiusdem opera Ioniam a societate averterunt Atheniensium. Quo facto multo superiores bello esse coeperunt.

Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti V
quam timore ab eo alienati. Nam cum acerrimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt, ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret. Itaque tempus eius interficiundi quaerere instituerunt. Id Alcibiades diu- 2
tius celari non potuit. Erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim cum animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem, praefectum regis Darii, se contulit. Cuius cum in intimam amicitiam pervenisset et 3
Atheniensium male gestis in Sicilia rebus opes senescere, contra Lacedaemoniorum crescere videret, initio cum Pisandro praetore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem quo Alcibiades sensu, populi potentiae non amicus, et optimatium fautor. Ab hoc destitutus pri- 4
mum per Thrasybulum, Lyci filium, ab exercitu recipitur praetorque fit apud Samum, post suffragante Theramene populiscito restituitur parique absens imperio praeficitur simul cum Thrasybulo et Theramene. Horum in imperio 5
tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii, qui paulo ante victores viguerunt, perterriti pacem peterent. Victi enim erant quinque proeliis terrestribus, tribus navalibus, in quibus ducentas navis triremis amiserant, quae captae in hostium venerant potestatem. Alcibiades 6
simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae sunt Asiae, quarum expugnarant complures, in his Byzantium, neque minus multas consilio ad amicitiam adiunxerant, quod in

7 captos clementia fuerant usi. Ita praeda onusti locuple-
tato exercitu maximis rebus gestis Athenas venerunt.

VI His cum obviam universa civitas in Piraeeum descen-
disset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis,
ut ad eius triremem vulgus conflueret, proinde ac si solus
2 advenisset. Sic enim populo erat persuasum et adversas
superiores et praesentes secundas res accidisse eius opera.
Itaque et Siciliae amissum et Lacedaemoniorum victorias
culpae suae tribuebant, quod talem virum e civitate ex-
pulissent. Neque id sine causa arbitrari videbantur. Nam
postquam exercitui praeesse coeperat, neque terra neque
3 mari hostes pares esse potuerant. Hic ut e navi egressus
est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus
praefuerant simulque venerant in Piraeeum, tamen unum
omnes illum persequebantur, et, id quod numquam antea
usu venerat nisi Olympiae victoribus, coronis laureis tae-
niisque vulgo donabatur. Ille lacrumans talem benevolen-
tiam civium suorum accipiebat, reminisci pristini temporis
4 acerbitatem. Postquam in astu venit, concione advocata
sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin eius casu
illacrumarit inimicumque iis se ostenderit, quorum opera
patria pulsus fuerat, proinde ac si alius populus, non ille
5 ipse qui tum flebat, eum sacrilegii damnasset. Restituta
ergo huic sunt publice bona, eidemque illi Eumolpidae
sacerdotes rursus resacrare sunt coacti, qui eum devo-
verant, pilaeque illae, in quibus devotio fuerat scripta, in
mare praecipitatae.

VII Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. Nam
cum ei omnes essent honores decreti totaque res publica
domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur, et ipse
postulasset ut duo sibi collegae darentur, Thrasybulus et
Adimantus, neque id negatum esset, classe in Asiam pro-
fectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gesse-
2 rat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse
ducebant. Ex quo fiebat, ut omnia minus prospere gesta
culpae tribuerent, cum aut eum negligenter aut malitiose
fecisse loquerentur; sicut tum accidit. Nam corruptum a
3 rege capere Cymen noluisse arguebant. Itaque huic ma-

xime putamus malo fuisse nimiam opinionem ingenii at-
que virtutis. Timebatur enim non minus quam diligebatur,
ne secunda fortuna magnisque opibus elatus tyrannidem
concupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti ma-
gistratum abrogarent et alium in eius locum substituerent.
Id ille ut audivit, domum reverti noluit et se Pactyen con- 4
tulit ibique tria castella communiit, Bornos, Bisanthen,
Neontichos, manuque collecta primus Graecae civitatis in
Threciam introiit gloriosius existimans barbarorum prae-
da locupletari quam Graiorum. Qua ex re creverat cum 5
fama tum opibus magnamque amicitiam sibi cum quibus-
dam regibus Threciae pepererat.

Neque tamen a caritate patriae potuit recedere. VIII
Nam cum apud Aegos flumen Philocles, praetor Athe-
niensium, classem constituisset suam neque longe abesset
Lysander, praetor Lacedaemoniorum, qui in eo erat oc-
cupatus ut bellum quam diutissime duceret, quod ipsis
pecunia a rege suppeditabatur, contra Atheniensibus ex-
haustis praeter arma et navis nihil erat super, Alcibiades 2
ad exercitum venit Atheniensium ibique praesente vulgo
agere coepit. Si vellent, se coacturum Lysandrum dimi-
care aut pacem petere spondet; Lacedaemonios eo nolle
classe confligere, quod pedestribus copiis plus quam na-
vibus valerent; sibi autem esse facile Seuthem, regem 3
Threcum, deducere, ut eum terra depelleret, quo facto ne-
cessario aut classe conflicturum, aut bellum compositu-
rum. Id etsi vere dictum Philocles animadvertebat, tamen 4
postulata facere noluit, quod sentiebat se Alcibiade re-
cepto nullius momenti apud exercitum futurum et si quid
secundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore,
contra ea, si quid adversi accidisset, se unum eius delicti
futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades *Quoniam* in- 5
quit *victoriae patriae repugnas*, *illud moneo*, *iuxta hostem
castra habeas nautica; periculum est enim*, *ne immodestia
militum vestrorum occasio detur Lysandro vestri opprimendi
exercitus*. Neque ea res illum fefellit. Nam Lysander cum 6
per speculatores comperisset vulgum Atheniensium in-
terram praedatum exisse navisque paene inanis relictas,

tempus rei gerendae non dimisit eoque impetu bellum totum delevit.

IX At Alcibiades victis Atheniensibus non satis tuta eadem loca sibi arbitrans penitus in Threciam se supra Propontidem abdidit sperans ibi facillime suam fortunam
2 occuli posse. Falso. Nam Threces, postquam eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias fecerunt. Qui ea quae apportarat abstulerunt, ipsum capere non potue-
3 runt. Ille cernens nullum locum sibi tutum in Graecia propter potentiam Lacedaemoniorum ad Pharnabazum in Asiam transiit. Quem quidem adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grynium dederat in Phrygia castrum, ex quo quinquagena talenta
4 vectigalis capiebat. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus neque Athenas victas Lacedaemoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur
5 cogitatione. Sed videbat id sine rege Perse non posse fieri, ideoque eum amicum sibi cupiebat adiungi, neque dubitabat facile se consecuturum, si modo eius conveniundi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clam parare Lacedaemoniis adiuvantibus sciebat. Id si aperuisset, magnam se initurum gratiam videbat.

X Hoc cum moliretur peteretque a Pharnabazo ut ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent, nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum, quas ipse Athenis constituisset; quare, si suas res gestas manere vellet,
2 illum persequeretur. His Laco rebus commotus statuit accuratius sibi agendum cum Pharnabazo. Societatem huic ergo renuntiat, quae regi cum Lacedaemoniis esset,
3 nisi Alcibiadem vivum aut mortuum sibi tradidisset. Non tulit hunc satrapes et violare clementiam quam regis opes minui maluit. Itaque misit Susametrem et Bagaeum ad Alcibiadem interficiendum, cum ille esset in Phrygia iterque
4 ad regem compararet. Missi clam vicinitati, in qua tum Alcibiades erat, dant negotium ut eum interficiant. Illi cum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt

circa casam eam, in qua quiescebat, eaque succenderunt,
ut incendio conficerent, quem manu superari posse diffi-
debant. Ille autem ut sonitu flammae est excitatus, etsi 5
gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum
eripuit. Namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes,
qui numquam discedere voluerat. Hunc sequi se iubet et
id quod in praesentia vestimentorum fuit arripit. His in
ignem eiectis flammae vim transiit. Quem ut barbari in- 6
cendium effugisse viderunt, telis eminus missis interfece-
runt caputque eius ad Pharnabazum retulerunt. At mulier,
quae cum eo vivere consuerat, muliebri sua veste con-
tectum aedificii incendio mortuum cremavit, quod ad vi-
vum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades an-
nos circiter quadraginta natus diem obiit supremum.

Hunc infamatum a plerisque tres gravissimi historici XI
summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui eiusdem
aetatis fuit, Theopompus, qui post aliquanto natus, et Ti-
maeus; qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo
modo, in illo uno laudando consciererunt. Namque ea, quae 2
supra scripsimus, de eo praedicarunt atque hoc amplius:
cum Athenis splendidissima civitate natus esset, omnis
splendore ac dignitate superasse vitae; postquam inde 3
expulsus Thebas venerit, adeo studiis eorum inservisse,
ut nemo eum labore corporisque viribus posset aequipa-
rare (omnes enim Boeotii magis firmitati corporis quam
ingenii acumini inserviunt); eundem apud Lacedaemo- 4
nios, quorum moribus summa virtus in patientia poneba-
tur, sic duritiae se dedisse, ut parsimonia victus atque
cultus omnis Lacedaemonios vinceret; fuisse apud Thre-
cas, homines vinolentos rebusque veneriis deditos: hos
quoque in his rebus antecessisse; venisse ad Persas, 5
apud quos summa laus esset fortiter venari, luxuriose vi-
vere: horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum
in his maxime admirarentur. Quibus rebus effecisse, ut 6
apud quoscunque esset princeps poneretur habereturque
carissimus. Sed satis de hoc; reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

1 Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito an hunc primum omnium ponam. Illud sine dubio: neminem huic praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore.
2 Nam quod multi voluerunt paucique potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare, huic contigit, ut a triginta op-
3 pressam tyrannis e servitute in libertatem vindicaret. Sed nescio quo modo, cum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate praecucurrerunt. Primum Peloponnesio bello multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc. Quae ille universa naturali quodam bono fecit lucri.
4 Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna, quod in proelii concursu abit res a consilio ad vires vimque pugnantium. Itaque iure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat seque hic plus valuisse quam ducis prudentiam vere po-
5 test praedicare. Quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam cum triginta tyranni praepositi a Lacedaemoniis servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos civis quibus in bello parserat fortuna partim patria expulissent partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent, non solum princeps sed etiam solus initio bellum his indixit.

II Hic enim cum Phylen confugisset, quod est castellum in Attica munitissimum, non plus habuit secum triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Actaeorum, hoc
2 robur libertatis clarissimae civitatis. Neque vero hic non contemptus est primo a tyrannis atque eius solitudo. Quae quidem res et illis contemnentibus pernicii et huic despecto saluti fuit. Haec enim illos segnis ad persequendum, hos autem tempore ad comparandum dato fecit ro-
3 bustiores. Quo magis praeceptum illud omnium in animis esse debet, nihil in bello oportere contemni neque sine
4 causa dici matrem timidi flere non solere. Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes. Nam iam tum

illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur
quam pugnabant. Hinc in Piraeeum transiit Munychiam- 5
que munivit. Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorti ab
eaque turpiter repulsi protinus in urbem armis impedi-
mentisque amissis refugerunt. Usus est Thrasybulus non 6
minus prudentia quam fortitudine. Nam cedentes violari
vetuit: civis enim civibus parcere aequum censebat. Ne-
que quisquam est vulneratus nisi qui prior impugnare vo-
luit. Neminem iacentem veste spoliavit, nil attigit nisi arma,
quorum indigebat, quaeque ad victum pertinebant. In se- 7
cundo proelio cecidit Critias, dux tyrannorum, cum qui-
dem exadversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

Hoc deiecto Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lace- III
daemoniorum. Is inter Thrasybulum et eos qui urbem
tenebant fecit pacem his condicionibus: ne qui praeter
triginta tyrannos et decem qui postea praetores creati
superioris more crudelitatis erant usi afficerentur exilio,
neve bona publicarentur; rei publicae procuratio populo
redderetur. Praeclarum hoc quoque Thrasybuli, quod re- 2
conciliata pace, cum plurimum in civitate posset, legem
tulit: ne quis ante actarum rerum accusaretur neve mul-
taretur; eamque illi oblivionis appellarunt. Neque vero 3
hanc tantum ferendam curavit sed etiam ut valeret effecit.
Nam cum quidam ex iis qui simul cum eo in exilio fue-
rant caedem facere eorum vellent cum quibus in gratiam
reditum erat publice, prohibuit et id quod pollicitus erat
praestitit.

Huic pro tantis meritis honoris corona a populo data IV
est facta duabus virgulis oleaginis, quam quod amor ci-
vium et non vis expresserat, nullam habuit invidiam ma-
gnaque fuit gloria. Bene ergo Pittacus ille, qui septem 2
sapientum numero est habitus, cum Mytilenaei multa milia
iugerum ei agri munera darent, *Nolite, oro vos*, inquit, *id
mihi dare, quod multi invideant, plures etiam concupiscant.
Quare ex istis nolo amplius quam centum iugera, quae et
meam animi aequitatem et vestram voluntatem indicent.*
Nam parva munera diutina, locupletia non propria esse
consuerunt. Illa igitur corona contentus Thrasybulus ne- 3

que amplius requisivit neque quemquam honore se ante-
4 cessisse existimavit. Hic sequenti tempore cum praetor
classem ad Ciliciam appulisset neque satis diligenter in
castris eius agerentur vigiliae, a barbaris ex oppido noctu
eruptione facta in tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

1 Conon, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad rem
publicam, in eoque eius opera magni fuit. Nam et
praetor pedestribus exercitibus praefuit et praefectus
classis res magnas mari gessit. Quas ob causas praeci-
puus ei honos habitus est. Namque omnibus unus insulis
praefuit; in qua potestate Pheras cepit, coloniam Lace-
2 daemoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello
praetor, cum apud Aegos flumen copiae Atheniensium a
Lysandro sunt devictae. Sed tum abfuit eoque peius res
administrata est. Nam et prudens rei militaris et diligens
3 erat imperator. Itaque nemini erat his temporibus du-
bium, si affuisset, illam Atheniensis calamitatem acceptu-
ros non fuisse.

II Rebus autem afflictis cum patriam obsideri audisset,
non quaesivit ubi ipse tuto viveret sed unde praesidio
posset esse civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnaba-
zum, satrapem Ioniae et Lydiae eundemque generum regis
et propinquum. Apud quem ut multum gratia valeret,
2 multo labore multisque effecit periculis. Nam cum Lace-
daemonii Atheniensibus devictis in societate non manerent
quam cum Artaxerxe fecerant Agesilaumque bellatum mi-
sissent in Asiam maxime impulsi a Tissapherne, qui ex
intimis regis ab amicitia eius defecerat et cum Lacedae-
moniis coierat societatem, hunc adversus Pharnabazus
habitus est imperator, re quidem vera exercitui praefuit
3 Conon eiusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multum

ducem summum Agesilaum impedivit saepeque eius consiliis obstitit; neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam Tauro tenus regi fuisse erepturum. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus 4
est, quod Boeotii et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant, Conon nihilo secius apud praefectos regis versabatur hisque omnibus maximo erat usui.

Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Artaxerxi III
quam ceteris erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam cum in officio non maneret, valebat. Neque id mirandum, si non facile ad credendum adducebatur reminiscens eius se opera Cyrum fratrem superasse. Huius accusandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem 2
missus posteaquam venit, primum ex more Persarum ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithraustem accessit seque ostendit cum rege colloqui velle. Nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille *Nulla* inquit 3
mora est; sed tu delibera utrum colloqui malis an per litteras agere quae cogitas. Necesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te regem (quod προςκύνησιν illi vocant). *Hoc si tibi grave est, per me nihilo secius editis mandatis conficies quod studes.* Tum Conon *Mihi vero* inquit *non* 4
est grave quemvis honorem habere regi; sed vereor, ne civitati meae sit opprobrio, si, cum ex ea sim profectus quae ceteris gentibus imperare consuerit, potius barbarorum quam illius more fungar. Itaque quae huic volebat, scripta tradidit.

Quibus cognitis rex tantum auctoritate eius motus est, IV
ut et Tissaphernem hostem iudicarit et Lacedaemonios bello persequi iusserit et ei permiserit quem vellet eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii sed ipsius, qui optime suos nosse deberet; sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret. Hinc magnis 2
muneribus donatus ad mare est missus, ut Cypriis et Phoenicibus ceterisque maritimis civitatibus navis longas imperaret classemque qua proxima aestate mare tueri posset compararet dato adiutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura rem 3

administrant, quod maius bellum imminere arbitrabantur
quam si cum barbaro solum contenderent. Nam ducem
fortem prudentem regis opibus praefuturum ac secum di-
micaturum videbant, quem neque consilio neque copiis
4 superare possent. Hac mente magnam contrahunt clas-
sem, proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cni-
dum adortus magno proelio fugat, multas navis capit,
complures deprimit. Qua victoria non solum Athenae
sed etiam cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum
5 fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in
patriam venit, muros dirutos a Lysandro utrosque, et
Piraeei et Athenarum, reficiendos curat pecuniaeque quin-
quaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus
suis donat.

V Accidit huic quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior
in secunda quam in adversa esset fortuna. Nam classe
Peloponnesiorum devicta cum ultum se iniurias patriae
2 putaret, plura concupivit quam efficere potuit. Neque
tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriae
opes augeri quam regis maluit. Nam cum magnam aucto-
ritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat,
constituisset non solum inter barbaros sed etiam omnis
Graeciae civitates, clam dare operam coepit ut Ioniam et
3 Aeoliam restitueret Atheniensibus. Id cum minus diligen-
ter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus praeerat, Cono-
nem evocavit simulans ad regem eum se mittere velle
magna de re. Huius nuntio parens cum venisset, in vincla
4 coniectus est. In quibus aliquamdiu fuit. Inde nonnulli
eum ad regem abductum ibique eum periisse scriptum re-
liquerunt. Contra ea Dinon historicus, cui nos plurimum
de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit, illud addu-
bitat utrum Tiribazo sciente an imprudente sit factum.

X. DION.

Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, I
utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. Namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio, ex qua duos filios, Hipparinum et Nisaeum, procreavit totidemque filias, nomine Sophrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio eidem cui regnum reliquit, nuptum dedit, alteram, Areten, Dioni. Dion autem praeter 2
nobilem propinquitatem generosamque maiorum famam multa alia ab natura habuit bona, in his ingenium docile, come, aptum ad artis optimas, magnam corporis dignitatem, quae non minimum commendat, magnas praeterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus Dionysio priori, neque minus propter 3
mores quam affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum propter necessitudinem, magis etiam suorum causa studebat. Aderat in magnis rebus, eiusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re maior ipsius cupiditas intercesserat. Legationes 4
vero omnes quae essent illustriores per Dionem administrabantur. Quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando crudelissimum nomen tyranni sua humanitate tegebat. Hunc a Dionysio missum Carthagi- 5
nienses suspexerunt ut neminem umquam Graeca lingua loquentem magis sint admirati.

Neque vero haec Dionysium fugiebant. Nam quanto II
esset sibi ornamento sentiebat. Quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret neque eum secus diligeret ac filium. Qui quidem, cum Platonem Tarentum venisse fama in Si- 2
ciliam esset perlata, adulescenti negare non potuerit quin eum accerseret, cum Dion eius audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam magnaque eum ambitione Syracusas perduxit. Quem Dion adeo admiratus est atque 3
adamavit, ut se ei totum traderet. Neque vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque cum a Dionysio crudeliter

violatus esset, quippe quem venumdari iussisset, tamen
4 eodem rediit eiusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius. Quo cum gravi conflictaretur, quaesivit a medicis Dion quemadmodum se haberet, simulque ab iis petiit, si forte maiori esset periculo, ut sibi faterentur, nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno, quod sororis suae filios ex illo natos partem regni
5 putabat debere habere. Id medici non tacuerunt et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit. Hoc aeger sumpto [ut] somno [sopitus] diem obiit supremum.

III Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis, eaque multis rebus aucta est. Sed tamen primis temporibus aliquamdiu simulata inter eos amicitia mansit. Cum Dion non desisteret obsecrare Dionysium ut Platonem Athenis arcesseret et eius consiliis uteretur, ille, qui in aliqua re vel-
2 let patrem imitari, morem ei gessit. Eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quam tyrannis. Sed de hoc in eo libro plura sunt exposita, qui de historicis Graecis conscriptus
3 est. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit valuitque eloquentia ut ei persuaserit tyrannidis facere finem libertatemque reddere Syracusanis. A qua voluntate Philisti consilio deterritus aliquanto crudelior esse coepit.

IV Qui quidem cum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi navem ei triremem dedit qua Corinthum deveheretur, ostendens se id utriusque facere causa, ne, cum inter se timerent, alte-
2 ruter alterum praeoccuparet. Id cum factum multi indignarentur magnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia quae moveri poterant Dionis in navis imposuit ad eumque misit. Sic enim existimari volebat id se non odio
3 hominis sed suae salutis fecisse causa. Postea vero quam audivit eum in Peloponneso manum comparare sibique bellum facere conari, Areten, Dionis uxorem, alii nuptum

dedit filiumque eius sic educari iussit, ut indulgendo tur-
pissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puero, priusquam 4
pubes esset, scorta adducebantur, vino epulisque obrue-
batur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is usque 5
eo vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam
in patriam rediit pater (namque appositi erant custodes,
qui eum a pristino victu deducerent), ut se de superiore
parte aedium deiecerit atque ita interierit. Sed illuc re-
vertor.

Postquam Corinthum pervenit Dion et eodem perfugit V
Heraclides ab eodem expulsus Dionysio, qui praefectus
fuerat equitum, omni ratione bellum comparare coeperunt.
Sed non multum proficiebant, quod multorum annorum 2
tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob causam
pauci ad societatem periculi perducebantur. Sed Dion 3
fretus non tam suis copiis quam odio tyranni maximo
animo duabus onerariis navibus quinquaginta annorum
imperium munitum quingentis longis navibus, decem
equitum centumque peditum milibus profectus oppugna-
tum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo
facile perculit, ut post diem tertium quam Siciliam attige-
rat Syracusas introierit. Ex quo intellegi potest nullum
esse imperium tutum nisi benevolentia munitum. Eo tem- 4
pore aberat Dionysius et in Italia classem opperiebatur
adversariorum ratus neminem sine magnis copiis ad se
venturum. Quae res eum fefellit. Nam Dion iis ipsis qui 5
sub adversarii fuerant potestate regios spiritus repressit
totiusque eius partis Siciliae potitus est quae sub Dionysii
fuerat potestate parique modo urbis Syracusarum praeter
arcem et insulam adiunctam oppido eoque rem perduxit, 6
ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: Si-
ciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apol-
locrates, cui maximam fidem uni habebat Dion.

Has tam prosperas tamque inopinatas res consecuta VI
est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate quem
paulo ante extulerat demergere est adorta. Primum in 2
filio, de quo commemoravi supra, suam vim exercuit.
Nam cum uxorem reduxisset quae alii fuerat tradita

filiumque vellet revocare ad virtutem a perdita luxuria,
3 accepit gravissimum parens vulnus morte filii. Deinde
orta dissensio est inter eum et Heraclidem. Qui, quia prin-
cipatum non concedebat, factionem comparavit. Neque is
minus valebat apud optimates, quorum consensu praeerat
4 classi, cum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit
hoc animo aequo Dion et versum illum Homeri retulit ex
secunda rhapsodia, in quo haec sententia est, non posse
bene geri rem publicam multorum imperiis. Quod dictum
magna invidia consecuta est. Namque aperuisse videba-
5 tur omnia in sua potestate esse velle. Hanc ille non lenire
obsequio sed acerbitate opprimere studuit Heraclidemque,
cum Syracusas venisset, interficiundum curavit.

VII Quod factum omnibus maximum timorem iniecit. Nemo
enim illo interfecto se tutum putabat. Ille autem adver-
sario remoto licentius eorum bona quos sciebat adversus
2 se sensisse militibus dispertivit. Quibus divisis, cum quoti-
diani maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesse
coepit, neque quo manus porrigeret suppetebat nisi in
amicorum possessiones. Id eius modi erat, ut, cum milites
3 reconciliasset, amitteret optimates. Quarum rerum cura
frangebatur et insuetus male audiendi non animo aequo
ferebat de se ab iis male existimari quorum paulo ante in
coelum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem offensa in
eum militum voluntate liberius loquebatur et tyrannum
non ferendum dictitabat.

VIII Haec ille intuens cum quemadmodum sedaret ne-
sciret et quorsum evaderent timeret, Callicrates quidam,
civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in
Siciliam venerat, homo et callidus et ad fraudem acutus,
2 sine ulla religione ac fide, adit ad Dionem et ait: eum
magno in periculo esse propter offensionem populi et
odium militum, quod nullo modo evitare posset, nisi ali-
cui suorum negotium daret qui se simularet illi inimicum;
quem si invenisset idoneum, facile omnium animos co-
gniturum adversariosque sublaturum, quod inimici eius
3 dissidentis suos sensus aperturi forent. Tali consilio pro-
bato excepit has partes ipse Callicrates et se armat im-

prudentia Dionis. Ad eum interficiundum socios conquirit,
adversarios eius convenit, coniuratione confirmat. Res 4
multis consciis quae gereretur elata defertur ad Aristo-
machen, sororem Dionis, uxoremque Areten. Illae timore
perterritae conveniunt cuius de periculo timebant. At ille
negat a Callicrate fieri sibi insidias, sed illa quae ageren-
tur fieri praecepto suo. Mulieres nihilo secius Callicratem 5
in aedem Proserpinae deducunt ac iurare cogunt nihil ab
illo periculi fore Dioni. Ille hac religione non modo non
est deterritus sed ad maturandum concitatus est verens
ne prius consilium aperiretur suum quam conata per-
fecisset.

Hac mente proximo die festo, cum a conventu se remo- IX
tum Dion domi teneret atque in conclavi edito recubuisset,
consciis facinoris loca munitiora oppidi tradit, domum
custodiis saepit, a foribus qui non discedant certos prae-
ficit. Navem triremem armatis ornat Philostratoque, fratri 2
suo, tradit eamque in portu agitari iubet, ut si exercere
remiges vellet, cogitans, si forte consiliis obstitisset for-
tuna, ut haberet qua fugeret ad salutem. Suorum autem e 3
numero Zacynthios adulescentes quosdam eligit cum auda-
cissimos tum viribus maximis hisque dat negotium, ad
Dionem eant inermes, sic ut conveniendi eius gratia vide-
rentur venire. Hi propter notitiam sunt intromissi. At illi, 4
ut limen eius intrarunt, foribus obseratis, in lecto cuban-
tem invadunt, colligant. Fit strepitus, adeo ut exaudiri
posset foris. Hic, sicut ante saepe dictum est, quam invisa
sit singularis potentia et miseranda vita qui se metui quam
amari malunt cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipsi 6
custodes, si propria fuissent voluntate, foribus effractis
servare eum potuissent, quod illi inermes telum foris fla-
gitantes vivum tenebant. Cui cum succurreret nemo, Lyco
quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion
interfectus est.

Confecta caede, cum multitudo visendi gratia introis- X
set, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri
rumore dilato Dioni vim allatam multi concurrerant qui-
bus tale facinus displicebat. Hi falsa suspicione ducti im-

2 merentis ut sceleratos occidunt. Huius de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi mutata est voluntas. Nam qui vivum eum tyrannum vocitarant eidem liberatorem patriae tyrannique expulsorem praedicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine ab Acherunte
3 si possent cuperent redimere. Itaque in urbe celeberrimo loco elatus publice sepulcri monumento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus quartum post annum quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI. IPHICRATES.

I Iphicrates, Atheniensis, non tam magnitudine rerum gestarum quam disciplina militari nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur sed ne de maioribus natu quidem quisquam ante-
2 poneretur. Multum vero in bello est versatus, saepe exercitibus praefuit, nusquam culpa male rem gessit, semper consilio vicit tantumque eo valuit, ut multa in re militari
3 partim nova attulerit partim meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit, — cum ante illum imperatorem maximis clupeis, brevibus hastis, minutis gladiis uteren-
4 tur, ille e contrario peltam pro parma fecit, a quo postea peltastae pedites appellantur, ut ad motus concursusque essent leviores, hastae modum duplicavit, gladios longiores fecit —, item genus loricarum, et pro sertis atque aeneis linteas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit. Nam pondere detracto quod aeque corpus tegeret et leve esset curavit.

II Bellum cum Threcibus gessit, Seuthem, socium Atheniensium, in regnum restituit. Apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graecia neque exercitatiores copiae neque magis dicto audientes fuerint duci, in eamque consuetudinem adduxit, ut cum

proelii signum ab imperatore esset datum sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli ab peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu moram Lace- 3
daemoniorum interfecit. Quod maxime tota celebratum est Graecia. Iterum eodem bello omnis copias eorum fugavit. Quo facto magnam adeptus est gloriam. Cum Ar- 4
taxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus ducem petivit quem praeficeret exercitui conducticio, cuius numerus duodecim milium fuit. Quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut, quemadmodum quondam Fabiani milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud Graecos in summa laude fuerint. Idem subsidio Lacedaemoniis profectus Epami- 5
nondae retardavit impetus. Nam nisi eius adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

Fuit autem et animo magno et corpore imperatoria- III
que forma, ut ipso aspectu cuivis iniceret admirationem sui, sed in labore nimis remissus parumque patiens, ut 2
Theopompus memoriae prodidit, bonus vero civis fideque magna. Quod cum in aliis rebus declaravit tum maxime in Amyntae Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccae et Philippi, cum his duobus pueris Amynta mortuo ad Iphicratem confugit eiusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem placatis in se suorum 3
civium animis. Causam capitis semel dixit bello sociali simul cum Timotheo eoque iudicio est absolutus. Mene- 4
sthea filium reliquit, ex Thressa natum, Coti regis filia. Is cum interrogaretur utrum pluris, patrem matremne, faceret, *Matrem* inquit. Id cum omnibus mirum videretur, *At* ille *merito* inquit *facio. Nam pater quantum in se fuit Threcem me genuit, contra ea mater Atheniensem.*

XII. CHABRIAS.

Chabrias, Atheniensis. Hic quoque in summis habitus I
est ducibus resque multas memoria dignas gessit. Sed ex

his elucet maxime inventum eius in proelio, quod apud
2 Thebas fecit, cum Boeotiis subsidio venisset. Namque in
eo victoria fidentem summum ducem Agesilaum * * * *
Fugatis iam ab eo conducticiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere obnixoque genu scuto, proiecta hasta impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilaus contuens progredi non est ausus suosque iam in-
3 currentis tuba revocavit. Hoc usque eo tota Graecia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. Ex quo factum est, ut postea athletae ceterique artifices iis statibus [in] statuis ponendis uterentur, quibus victoriam essent adepti.

II Chabrias autem multa in Europa bella administravit, cum dux Atheniensium esset, in Aegypto sua sponte gessit. Nam Nectenebin adiutum profectus regnum ei consti-
2 tuit. Fecit idem Cypri, sed publice ab Atheniensibus Evagorae adiutor datus, neque prius inde discessit quam totam insulam bello devinceret. Qua ex re Athenienses
3 magnam gloriam sunt adepti. Interim bellum inter Aegyptios et Persas conflatum est. Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant, Lacedaemonii cum Aegyptiis, a quibus magnas praedas Agesilaus, rex eorum, faciebat. Id intuens Chabrias, cum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte eos adiutum profectus Aegyptiae classi praefuit, pedestribus copiis Agesilaus.

III Tum praefecti regis Persae legatos miserunt Athenas questum quod Chabrias adversum regem bellum gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam Chabriae praestituerunt, quam ante domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit
2 neque ibi diutius est moratus quam fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos suorum civium, quod et vivebat laute et indulgebat sibi liberalius quam ut invidiam
3 vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit et libenter de iis detrahant quos eminere videant altius, neque animo aequo pauperes alienam opulentiam intuen-

tur fortunam. Itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimum 4
aberat. Neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes fere principes fecerunt idem, quod tantum se ab invidia putabant futuros quantum a conspectu suorum recesserant. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Threcia, Timotheus Lesbo, Chares Sigeo. Dissimilis quidem Chares horum et factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

Chabrias autem periit bello sociali tali modo. Op- IV
pugnabant Athenienses Chium. Erat in classe Chabrias privatus sed omnis qui in magistratu erant auctoritate anteibat, eumque magis milites quam qui praeerant aspiciebant. Quae res ei maturavit mortem. Nam dum primus 2
studet portum intrare, gubernatorem iubet eo dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Cum enim eo penetrasset, ceterae non sunt secutae. Quo facto circumfusus hostium concursu cum fortissime pugnaret, navis rostro percussa coepit sidere. Hinc refugere cum posset, si se in mare 3
deiecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantis, perire maluit quam armis abiectis navem relinquere in qua fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt. Qui nando in tutum pervenerunt. At ille praestare honestam mortem existimans turpi vitae comminus pugnans telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. Hic a patre ac- I
ceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peritus neque minus civitatis regendae. Multa huius sunt praeclare facta, sed 2
haec maxime illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit. Samum cepit. In quo oppugnando superiori bello Athenienses mille et ducenta talenta consumpserant, id

ille sine ulla publica impensa populo restituit. Adversus Cotum bella gessit ab eoque mille et ducenta talenta
3 praedae in publicum retulit. Cyzicum obsidione liberavit Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est. A quo cum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille civis suos agro atque urbibus augeri maluit quam id sumere cuius partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Crithoten et Sestum.

II Idem classi praefectus circumvehens Peloponnesum Laconicen populatus classem eorum fugavit, Corcyram sub imperium Atheniensium redegit sociosque idem adiunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas omnisque eas gen-
2 tis, quae mare illud adiacent. Quo facto Lacedaemonii de diutina contentione destiterunt et sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quae victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut tum primum arae Paci publice sint factae eique deae pulvinar sit
3 institutum. Cuius laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt. Qui honos huic uni **** ante id tempus contigit, ut, cum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic iuxta posita recens filii veterem patris renovavit memoriam.

III Hic cum esset magno natu et magistratus gerere desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. Defecerat Samus, descierat Hellespontus, Philippus iam tunc valens, Macedo, multa moliebatur. Cui oppositus Chares
2 cum esset, non satis in eo praesidii putabatur. Fit Menestheus praetor, filius Iphicratis, gener Timothei, et ut ad bellum proficiscatur decernitur. Huic in consilium dantur duo usu sapientiaque praestantes, quorum consilio uteretur, pater et socer, quod in his tanta erat auctoritas,
3 ut magna spes esset per eos amissa posse recuperari. Hi cum Samum profecti essent et eodem Chares illorum adventu cognito cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur, accidit, cum ad insulam appropinquarent, ut magna tempestas oreretur. Quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati suam classem

suppresserunt. At ille temeraria usus ratione non cessit
maiorum natu auctoritati et, ut in sua manu esset fortuna, 4
quo contenderat pervenit, eodemque ut sequerentur ad
Timotheum et Iphicratem nuntium misit. Hinc male re
gesta compluribus amissis navibus eodem unde erat pro-
fectus se recipit litterasque Athenas publice misit, sibi
proclive fuisse Samum capere, nisi a Timotheo et Iphicrate
desertus esset. Populus acer, suspicax ob eamque rem 5
mobilis, adversarius, invidus (etiam potentiae in crimen
vocabantur) domum revocat. Accusantur proditionis. Hoc
iudicio damnatur Timotheus lisque eius aestimatur centum
talentis. Ille odio ingratae civitatis coactus Chalcidem se
contulit.

Huius post mortem cum populum iudicii sui poenite- IV
ret, multae novem partis detraxit et decem talenta Cono-
nem, filium eius, ad muri quandam partem reficiendam
iussit dare. In quo fortunae varietas est animadversa.
Nam quos avus Conon muros ex hostium praeda patriae
restituerat eosdem nepos cum summa ignominia familiae
ex sua re familiari reficere coactus est. Timothei autem 2
moderatae sapientisque vitae cum pleraque possimus pro-
ferre testimonia, uno erimus contenti, quod ex eo facile
conici poterit quam carus suis fuerit. Cum Athenis ad-
ulescentulus causam diceret, non solum amici privatique
hospites ad eum defendendum convenerunt sed etiam in
eis Iason, tyrannus Thessaliae, qui illo tempore fuit
omnium potentissimus. Hic cum in patria sine satellitibus 3
se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio
venit tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis pericu-
lum adire quam Timotheo de fama dimicanti deesse. Hunc
adversus tamen Timotheus postea populi iussu bellum
gessit, patriae sanctiora iura quam hospitii esse duxit.

Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, 4
Iphicratis, Chabriae, Timothei; neque post illorum obitum
quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria. Venio 5
nunc ad fortissimum virum maximique consilii omnium
barbarorum exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare
et Hannibale. De quo hoc plura referemus, quod et ob- 6

scuriora sunt eius gesta pleraque et ea quae prospere ei cesserunt non magnitudine copiarum sed consilii, quo tum omnis superabat, acciderunt. Quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt.

XIV. DATAMES.

I DATAMES patre Camisare natione Care, matre Scythissa natus primum in militum numero fuit apud Artaxerxen eorum qui regiam tuebantur. Pater eius Camisares, quod et manu fortis et bello strenuus et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam partem Ciliciae iuxta Cap-
2 padociam, quam incolunt Leucosyri. Datames militare munus fungens primum qualis esset aperuit in bello quod rex adversus Cadusios gessit. Namque hic multis milibus regiorum interfectis magni fuit eius opera. Quo factum est, cum in eo bello cecidisset Camisares, ut paterna ei traderetur provincia.

II Pari se virtute postea praebuit, cum Autophrodates iussu regis bello persequeretur eos qui defecerant. Namque huius opera hostes, cum castra iam intrassent, profligati sunt exercitusque reliquus conservatus regis est.
2 Qua ex re maioribus rebus praeesse coepit. Erat eo tempore Thuys dynastes Paphlagoniae, antiquo genere, ortus a Pylaemene illo quem Homerus Troico bello a Patroclo
3 interfectum ait. Is regi dicto audiens non erat. Quam ob causam bello eum persequi constituit eique rei praefecit Datamen, propinquum Paphlagonis. Namque ex fratre et sorore erant nati. Quam ob causam Datames primum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem cum venisset sine praesidio, quod ab amico nullas vereretur insidias, paene interiit. Nam Thuys
4 eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis. Ea quid ageretur resciit filiumque

monuit. Ille fuga periculum evitavit bellumque indixit Thuyni. In quo cum ab Ariobarzane, praefecto Lydiae et Ioniae totiusque Phrygiae, desertus esset, nihilo segnius perseveravit vivumque Thuyn cepit cum uxore et liberis.

Cuius facti ne prius fama ad regem quam ipse per- III
veniret dedit operam. Itaque omnibus insciis eo ubi erat rex venit posteroque die Thuyn, hominem maximi corporis terribilique facie, quod et niger et capillo longo barbaque erat promissa, optima veste texit, quam satrapae regii gerere consuerant, ornavit etiam torque atque armillis aureis ceteroque regio cultu; ipse agresti duplici ami- 2
culo circumdatus hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam, dextra manu clavam, sinistra copulam, qua vinctum ante se Thuynem agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem cum omnes conspicerent propter 3
novitatem ornatus ignotamque formam ob eamque rem magnus esset concursus, fuit non nemo, qui agnosceret Thuym regique nuntiaret. Primo non accredidit. Itaque 4
Pharnabazum misit exploratum. A quo ut rem gestam comperit, statim admitti iussit, magnopere delectatus cum facto tum ornatu, in primis quod nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnifice Datamen dona- 5
tum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo et Tithrauste ad bellum Aegyptium, parique eum atque illos imperio esse iussit. Postea vero quam Pharnabazum rex revocavit, illi summa imperii tradita [est].

Hic cum maximo studio compararet exercitum Aegy- IV
ptumque proficisci pararet, subito a rege litterae sunt ei missae ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat. Quae gens iacet supra Ciliciam confinis Cappadociae. Namque Aspis saltuosam regionem castellisque munitam 2
incolens non solum imperio regis non parebat sed etiam finitimas regiones vexabat et quae regi portarentur abripiebat. Datames etsi longe aberat ab his regionibus et 3
a maiore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis sed viris fortibus navem conscendit existimans, quod accidit, facilius se imprudentem parva manu oppressurum quam paratum

4 quamvis magno exercitu. Hac delatus in Ciliciam, egres-
sus inde dies noctisque iter faciens Taurum transiit eoque
quo studuerat venit. Quaerit quibus locis sit Aspis. Co-
gnoscit haud longe abesse profectumque eum venatum.
Quem dum speculatur, adventus eius causa cognoscitur.
Pisidas cum eis quos secum habebat ad resistendum Aspis
5 comparat. Id Datames ubi audivit, arma sumit, suos se-
qui iubet, ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem
procul Aspis conspiciens ad se ferentem pertimescit at-
que a conatu resistendi deterritus sese dedidit. Hunc Da-
tames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

V Haec dum geruntur, Artaxerxes, reminiscens a
quanto bello ad quam parvam rem principem ducum mi-
sisset, se ipse reprehendit et nuntium ad exercitum Acen
misit, quod nondum Datamen profectum putabat, qui di-
ceret ne ab exercitu discederet. Hic priusquam perveni-
ret quo erat profectus, in itinere convenit qui Aspim du-
2 cebant. Qua celeritate cum magnam benevolentiam regis
Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulico-
rum excepit, quod illum unum pluris quam se omnis fieri
videbant. Quo facto cuncti ad eum opprimendum consen-
3 serunt. Haec Pandantes, gazae custos regiae, amicus
Datami, perscripta ei mittit, in quibus docet eum magno
fore periculo, si quid illo imperante adversi in Aegypto
4 accidisset; namque eam esse consuetudinem regiam, ut
casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunae
suae; quo fieri ut facile impellantur ad eorum perniciem
quorum ductu res male gestae nuntientur; illum hoc ma-
iore fore in discrimine, quod quibus rex maxime obediat
5 eos habeat inimicissimos. Talibus ille litteris cognitis,
cum iam ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat
ea vere scripta, desciscere a rege constituit. Neque ta-
men quicquam fecit quod fide sua esset indignum. Nam
6 Mandroclen Magnetem exercitui praefecit. Ipse cum suis
in Cappadociam discedit coniunctamque huic Paphlago-
niam occupat, celans qua voluntate esset in regem. Clam
cum Ariobarzane facit amicitiam, manum comparat, urbis
munitas suis tuendas tradit.

Sed haec propter hiemale tempus minus prospere VI
procedebant. Audit Pisidas quasdam copias adversus se
parare. Filium eo Arsideum cum exercitu mittit. Cadit in
proelio adulescens. Proficiscitur eo pater non ita cum
magna manu celans quantum vulnus accepisset, quod
prius ad hostem pervenire cupiebat quam de male re gesta
fama ad suos perveniret, ne cognita filii morte animi
debilitarentur militum. Quo contenderat pervenit iisque 2
locis castra ponit, ut neque circumiri multitudine adver-
sariorum posset neque impediri quo minus ipse ad dimi-
candum manum haberet expeditam. Erat cum eo Metro- 3
barzanes, socer eius, praefectus equitum. Is desperatis
generi rebus ad hostis transfugit. Id Datames ut audivit,
sensit, si in turbam exisset ab homine tam necessario se
relictum, futurum ut ceteri consilium sequerentur. In 4
vulgus edit suo iussu Metrobarzanem profectum pro per-
fuga, quo facilius receptus interficeret hostis; quare re-
linqui eum par non esse et omnis confestim sequi; quod
si animo strenuo fecissent, futurum ut adversarii non pos-
sent resistere, cum et intra vallum et foris caederentur.
Hac re probata, exercitum educit, Metrobarzanem per- 5
sequitur tantum. Qui cum ad hostis pervenerat, Datames
signa inferri iubet. Pisidae nova re commoti in opinionem 6
adducuntur perfugas mala fide compositoque fecisse, ut
recepti maiori essent calamitati. Primum eos adoriuntur.
Illi cum quid ageretur aut quare fieret ignorarent, coacti
sunt cum eis pugnare ad quos transierant ab eisque stare
quos reliquerant. Quibus cum neutri parcerent, celeriter 7
sunt concisi. Reliquos Pisidas resistentis Datames inva-
dit, primo impetu pellit, fugientis persequitur, multos in-
terficit, castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et 8
proditores perculit et hostis profligavit et quod ad perni-
ciem suam fuerat cogitatum id ad salutem convertit. Quo
neque acutius ullius imperatoris cogitatum neque celerius
factum usquam legimus.

Ab hoc tamen viro Sysinas, maximo natu filius, de- VII
sciit ad regemque transiit et de defectione patris detulit.
Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intellegebat sibi

cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, cum cogi-
tasset, facere auderet et prius cogitare quam conari con-
2 suesset, Autophrodatem in Cappadociam mittit. Hic ne
intrare posset saltum in quo Ciliciae portae sunt sitae
3 Datames praeoccupare studuit. Sed tam subito copias
contrahere non potuit. A qua re depulsus cum ea manu
quam contraxerat locum deligit talem, ut neque circuire-
tur ab hostibus neque praeteriret adversarius quin anci-
pitibus locis premeretur et, si dimicare eo vellet, non
multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

VIII Haec etsi Autophrodates videbat, tamen statuit
congredi quam cum tantis copiis refugere aut tam diu uno
2 loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, pedi-
tum centum milia quos illi cardacas appellant eiusdemque
generis tria milia funditorum, praeterea Cappadocum octo
milia, Armeniorum decem milia, Paphlagonum quinque
milia, Phrygum decem milia, Lydorum quinque milia,
Aspendiorum et Pisidarum circiter tria milia, Cilicum duo,
Captianorum totidem, ex Graecia conductorum tria, levis
3 armaturae maximum numerum. Has adversus copias spes
omnis consistebat Datami in se locique natura. Namque
huius partem non habebat vicesimam militum. Quibus fre-
tus conflixit adversariorumque multa milia concidit, cum
de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset.
Quam ob causam postero die tropaeum posuit quo loco
4 pridie pugnatum erat. Hinc cum castra movisset semper-
que inferior copiis superior omnibus proeliis discederet,
quod numquam manum consereret, nisi cum adversarios
locorum angustiis clausisset, quod perito regionum calli-
5 deque cogitanti saepe accidebat, Autophrodates, cum
bellum duci maiore regis calamitate quam adversariorum
videret, pacem amicitiamque hortatus est, ut cum rege in
6 gratiam rediret. Quam ille etsi fidam non fore putabat,
tamen condicionem accepit seque ad Artaxerxem legatos
missurum dixit. Sic bellum quod rex adversus Datamen
susceperat sedatum est. Autophrodates in Phrygiam se
recepit.

IX At rex, quod implacabile odium in Datamen susce-

perat, postquam bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit. Quas ille plerasque evitavit. Sicut, cum nuntiatum esset quosdam sibi insi- 2
diari qui in amicorum erant numero. De quibus quod inimici detulerunt, neque credendum neque neglegendum putavit. Experiri voluit verum falsumne sibi esset relatum. Itaque eo profectus est in quo itinere futuras insidias dixe- 3
rant. Sed elegit corpore ac statura simillimum sui eique vestitum suum dedit atque eo loco ire quo ipse consueverat iussit. Ipse autem ornatu vestituque militari inter corporis custodes iter facere coepit. At insidiatores, post- 4
quam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu impetum in eum faciunt qui suppositus erat. Praedixerat autem eis Datames cum quibus iter faciebat ut parati essent facere quod ipsum vidissent. Ipse, ut concur- 5
rentis insidiatores animum advertit, tela in eos coniecit. Hoc idem cum universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum quem aggredi volebant, confixi conciderunt.

Hic tamen tam callidus vir extremo tempore captus X
est Mithridatis, Ariobarzanis filii, dolo. Namque is pollicitus est regi se eum interfecturum, si ei rex permitteret ut quodcunque vellet liceret impune facere fidemque de ea re more Persarum dextera dedisset. Hanc ut accepit a 2
rege missam, copias parat et absens amicitiam cum Datame facit, regis provincias vexat, castella expugnat, magnas praedas capit, quarum partim suis dispertit partim ad Datamen mittit. Pari modo complura castella ei tradit. Haec diu faciendo persuasit homini se infinitum 3
adversus regem suscepisse bellum, cum nihilo magis, ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, neque colloquium eius petivit neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis sed communi odio quod erga regem susceperant contineri viderentur.

Id cum satis se confirmasse arbitratus est, certiorem XI
facit Datamen tempus esse maiores exercitus parari et bellum cum ipso rege suscipi, deque ea re, si ei videretur, quo loco vellet in colloquium veniret. Probata re collo-

2 quendi tempus sumitur locusque quo conveniretur. Huc
Mithridates cum uno cui maxime habebat fidem ante ali-
quot dies venit compluribusque locis separatim gladios
obruit eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquii
die utrique locum qui explorarent atque ipsos scrutaren-
3 tur mittunt. Deinde ipsi sunt congressi. Hic cum aliquam-
diu in colloquio fuissent et diverse discessissent iamque
procul Datames abesset, Mithridates, priusquam ad suos
perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eundem lo-
cum revertitur atque ibi ubi telum erat impositum resedit,
ut si lassitudine cuperet acquiescere, Datamenque revo-
cavit simulans se quiddam in colloquio esse oblitum.
4 Interim telum quod latebat protulit nudatumque vagina
veste texit ac Datami venienti ait digredientem se animad-
vertisse locum quendam, qui erat in conspectu, ad castra
5 ponenda esse idoneum. Quem cum digito demonstraret
et ille respiceret, aversum ferro transfixit priusque quam
quisquam posset succurrere interfecit. Ita ille vir qui
multos consilio, neminem perfidia ceperat simulata captus
est amicitia.

XV. EPAMINONDAS.

1 EPAMINONDAS, Polymni filius, Thebanus. De hoc prius-
quam scribamus, haec praecipienda videntur lectoribus
ne alienos mores ad suos referant neve ea quae ipsis le-
2 viora sunt pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. Sci-
mus enim musicen nostris moribus abesse a principis
persona, saltare vero etiam in vitiis poni. Quae omnia
3 apud Graecos et grata et laude digna ducuntur. Cum au-
tem exprimere imaginem consuetudinis atque vitae veli-
mus Epaminondae, nihil videmur debere praetermittere
quod pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus pri-
mum de genere eius, deinde quibus disciplinis et a qui-

bus sit eruditus, tum de moribus ingeniique facultatibus et si qua alia digna memoria erunt, postremo de rebus gestis, quae a plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

Natus igitur patre quo diximus, genere honesto, II
pauper iam a maioribus relictus, eruditus autem sic ut nemo Thebanus magis. Nam et citharizare et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio, qui non minore fuit in musicis gloria quam Damon aut Lamprus, quorum pervulgata sunt nomina, cantare tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone. At philosophiae praeceptorem ha- 2
buit Lysim Tarentinum, Pythagoreum. Cui quidem sic fuit deditus ut adulescens tristem ac severum senem omnibus aequalibus suis in familiaritate anteposuerit, neque prius eum a se dimisit quam in doctrinis tanto antecessit condiscipulos ut facile intellegi posset pari modo superaturum omnis in ceteris artibus. Atque haec ad nostram 3
consuetudinem sunt levia et potius contemnenda; at in Graecia, utique olim, magnae laudi erant. Postquam ephe- 4
bus est factus et palaestrae dare operam coepit, non tam magnitudini virium servivit quam velocitati. Illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur plurimum currendo et lu- 5
ctando ad eum finem quoad stans complecti posset atque contendere. In armis vero plurimum studii consumebat.

Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona III
accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis manu, animo maximo, adeo veritatis diligens ut ne ioco quidem mentiretur. Idem continens, clemens patiensque admirandum 2
in modum, non solum populi sed etiam amicorum ferens iniurias, inprimis commissa celans, quod interdum non minus prodest quam diserte dicere, studiosus audiendi; ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque cum in 3
circulum venisset, in quo aut de re publica disputaretur aut de philosophia sermo haberetur, numquam inde prius discessit quam ad finem sermo esset adductus. Pauper- 4
tatem adeo facile perpessus est ut de re publica nihil praeter gloriam ceperit, amicorum in se tuendo caruerit facul-

tatibus. Fide ad alios sublevandos saepe sic usus est ut
iudicari possit omnia ei cum amicis fuisse communia.
5 Nam cum aut civium suorum aliquis ab hostibus esset
captus aut virgo amici nubilis quae propter paupertatem
collocari non posset, amicorum consilium habebat et
6 quantum quisque daret pro facultatibus imperabat. Eam-
que summam cum fecerat, [priusquam acciperet pecuniam]
adducebat eum qui quaerebat ad eos qui conferebant ei-
que ut ipsi numerarent faciebat, ut ille ad quem ea res
perveniebat sciret quantum cuique deberet.

IV Temptata autem eius est abstinentia a Diomedonte
Cyziceno. Nam is rogatu Artaxerxis regis Epaminondam
pecunia corrumpendum susceperat. Hic magno cum pon-
dere auri Thebas venit et Micythum adulescentulum quin-
que talentis ad suam perduxit voluntatem, quem tum Epa-
2 minondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam
convenit et causam adventus Diomedontis ostendit. At
ille Diomedonti coram *Nihil* inquit *opus pecunia est. Nam
si rex ea vult quae Thebanis sunt utilia, gratis facere sum
paratus; sin autem contraria, non habet auri atque argenti
satis. Namque orbis terrarum divitias accipere nolo pro
3 patriae caritate. Tu quod me incognitum temptasti tuique
similem existimasti, non miror tibique ignosco; sed egredere
propere, ne alios corrumpas, cum me non potueris. Et tu,
Micythe, argentum huic redde, aut, nisi id confestim facis,
4 ego te tradam magistratui.* Hunc Diomedon cum rogaret ut
tuto exire suaque quae attulerat liceret efferre, *Istud
quidem* inquit *faciam, neque tua causa sed mea, ne, si tibi
sit pecunia adempta, aliquis dicat id ad me ereptum per-
5 venisse quod delatum accipere noluissem.* A quo cum quae-
sisset quo se deduci vellet et ille Athenas dixisset, prae-
sidium dedit, ut tuto perveniret. Neque vero id satis
habuit sed etiam ut inviolatus in navem escenderet per
Chabriam Atheniensem de quo supra mentionem fecimus
6 effecit. Abstinentiae erit hoc satis testimonium. Plurima
quidem proferre possumus, sed modus adhibendus est,
quoniam uno hoc volumine vitam excellentium virorum
complurium concludere constituimus, quorum separatim

multis milibus versuum complures scriptores ante nos explicarunt.

Fuit etiam disertus, ut nemo ei Thebanus par esset V
eloquentia neque minus concinnus in brevitate respondendi quam in perpetua oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidem quendam indidem Thebis et ad- 2
versarium in administranda re publica, satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet. Namque illi genti plus inest virium quam ingenii. Is, quod in re militari florere 3
Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. Huic ille *Fallis* inquit *verbo civis tuos*, *quod hos a bello sevocas. Otii enim nomine servitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui bello* 4
exercitati esse debent. Quare si principes Graeciae vultis esse, castris est vobis utendum non palaestra. Idem ille Me- 5
neclides cum huic obiceret quod liberos non haberet neque uxorem duxisset maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam videretur consecutus, *At* ille *desine* inquit, *Meneclida, de uxore mihi exprobrare. Nam nullius in ista re minus uti consilio volo.* (Habebat enim Meneclides suspicionem adulteri.) *Quod autem me Agamemnonem* 6
aemulari putas, falleris. Namque ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem, ego contra ea una urbe nostra dieque uno totam Graeciam Lacedaemoniis fugatis liberavi.

Idem cum in conventum venisset Arcadum petens ut VI
societatem cum Thebanis et Argivis facerent contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui eloquentia omnis eo praestabat tempore, postularet ut potius amicitiam sequerentur Atticorum et in oratione sua multa invectus esset in Thebanos et Argivos in eisque hoc posuisset animum advertere debere Arcadas qualis utraque civitas 2
civis procreasset ex quibus de ceteris possent iudicare: Argivos enim fuisse Orestem et Alcmaeonem matricidas; Thebis Oedipum natum, qui cum patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreasse, huic in respon- 3
dendo Epaminondas, cum de ceteris perorasset, postquam

ad illa duo opprobria pervenit, admirari se dixit stultitiam
rhetoris Attici, qui non animadverterit innocentis illos
natos, domi scelere admisso cum patria essent expulsi, re-
4 ceptos esse ab Atheniensibus. Sed maxime eius eloquentia
eluxit Spartae legati ante pugnam Leuctricam. Quo cum
omnium sociorum convenissent legati, coram frequentis-
simo legationum conventu sic Lacedaemoniorum tyran-
nidem coarguit ut non minus illa oratione opes eorum
concusserit quam Leuctrica pugna. Tum enim perfecit
quod post apparuit, ut auxilio Lacedaemonii sociorum
privarentur.

VII Fuisse patientem suorumque iniurias ferentem civium,
quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec sunt testi-
monia. Cum eum propter invidiam cives praeficere exer-
citui noluissent duxque esset delectus belli imperitus,
cuius errore eo esset deducta illa multitudo militum ut
omnes de salute pertimescerent, quod locorum angustiis
clausi ab hostibus obsidebantur, desiderari coepta est
Epaminondae diligentia. Erat enim ibi privatus numero
2 militis. A quo cum peterent opem, nullam adhibuit me-
moriam contumeliae et exercitum obsidione liberatum
3 domum reduxit incolumem. Nec vero hoc semel fecit sed
saepius. Maxime autem fuit illustre, cum Peloponnesum
exercitum duxisset adversus Lacedaemonios haberetque
collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac
strenuus. Hi cum criminibus adversariorum omnes in in-
vidiam venissent ob eamque rem imperium eis esset
abrogatum atque in eorum locum alii praetores successis-
4 sent, Epaminondas populiscito non paruit idemque ut fa-
cerent persuasit collegis et bellum quod susceperat gessit.
Namque animadvertebat, nisi id fecisset, totum exercitum
propter praetorum imprudentiam inscitiamque belli per-
5 iturum. Lex erat Thebis quae morte multabat, si quis
imperium diutius retinuisset quam lege praefinitum foret.
Hanc Epaminondas cum rei publicae conservandae causa
latam videret, ad perniciem civitatis conferre noluit et
quattuor mensibus diutius quam populus iusserat gessit
imperium.

Postquam domum reditum est, collegae eius hoc VIII
crimine accusabantur. Quibus ille permisit ut omnem causam in se transferrent suaque opera factum contenderent ut legi non obedirent. Qua defensione illis periculo liberatis nemo Epaminondam responsurum putabat, quod quid diceret non haberet. At ille in iudicium venit, nihil eorum 2
negavit quae adversarii crimini dabant omniaque quae collegae dixerant confessus est neque recusavit quo minus legis poenam subiret, sed unum ab iis petivit ut in periculo suo inscriberent: *Epaminondas a Thebanis morte* 3
multatus est, quod eos coëgit apud Leuctra superare Lacedaemonios, quos ante se imperatorem nemo Boeotorum ausus fuit aspicere in acie, quodque uno proelio non solum Thebas 4
ab interitu retraxit sed etiam universam Graeciam in libertatem vindicavit eoque res utrorumque perduxit ut Thebani Spartam oppugnarent, Lacedaemonii satis haberent, si salvi esse possent, neque prius bellare destitit quam Messene resti- 5
tuta urbem eorum obsidione clausit. Haec cum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est, neque quisquam iudex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a iudicio capitis maxima discessit gloria.

Hic extremo tempore imperator apud Mantineam cum IX
acie instructa audacius instaret hostis, cognitus a Lacedaemoniis, quod in unius pernicie eius patriae sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt neque prius abscesserunt quam magna caede multisque occisis fortissime ipsum Epaminondam pugnantem sparo eminus percussum concidere viderunt. Huius casu aliquantum 2
retardati sunt Boeotii, neque tamen prius pugna excesserunt quam repugnantis profligarunt. At Epaminondas 3
cum animadverteret mortiferum se vulnus accepisse simulque, si ferrum quod ex hastili in corpore remanserat extraxisset, animam statim emissurum, usque eo retinuit quoad renuntiatum est vicisse Boeotios. Id postquam audivit, *Satis* inquit *vixi. Invictus enim morior.* Tum ferro extracto confestim exanimatus est.

Hic uxorem numquam duxit. In quo cum reprehende- X
retur, quod liberos non relinqueret, a Pelopida, qui filium

habebat infamem, maleque eum in eo patriae consulere
2 diceret, *Vide* inquit *ne tu peius consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps potest mihi deesse. Namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quae non modo mihi superstes sed etiam immortalis sit necesse est.*
3 Quo tempore duce Pelopida exules Thebas occuparunt et praesidium Lacedaemoniorum ex arce expulerunt, Epaminondas quamdiu facta est caedes civium domi se tenuit quod neque malos defendere volebat neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret — namque omnem civilem victoriam funestam putabat — idem, postquam apud Cadmiam cum Lacedaemoniis pugna coepit, in primis stetit.
4 Huius de virtutibus vitaque satis erit dictum, si hoc unum adiunxero quod nemo it infitias, Thebas et ante Epaminondam natum et post eiusdem interitum perpetuo alieno paruisse imperio, contra ea, quamdiu ille praefuerit rei publicae caput fuisse totius Graeciae. Ex quo intellegi potest unum hominem pluris quam civitatem fuisse.

XVI. PELOPIDAS.

I Pelopidas, Thebanus, magis historicis quam vulgo notus. Cuius de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quod vereor, si res explicare incipiam, ne non vitam eius enarrare sed historiam videar scribere, si tantummodo summas attigero, ne rudibus Graecarum litterarum minus dilucide appareat quantus fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram quantum potuero et medebor cum satietati tum
2 ignorantiae lectorum. Phoebidas Lacedaemonius, cum exercitum Olynthum duceret iterque per Thebas faceret, arcem oppidi quae Cadmea nominatur occupavit impulsu paucorum Thebanorum, qui adversariae factioni quo facilius resisterent Laconum rebus studebant, idque suo pri-
3 vato non publico fecit consilio. Quo facto eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt pecuniaque multarunt neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt, quod susceptis

inimicitiis satius ducebant eos obsideri quam liberari. Nam post Peloponnesium bellum Athenasque devictas cum Thebanis sibi rem esse existimabant et eos esse solos qui adversus resistere auderent. Hac mente amicis suis sum- 4
mas potestates dederant alteriusque factionis principes partim interfecerant, alios in exilium eiecerant. In quibus Pelopidas hic de quo scribere exorsi sumus pulsus patria carebat.

Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo se- II
querentur otium sed ut quem ex proximo locum fors obtulisset eo patriam recuperare niterentur. Itaque cum 2
tempus est visum rei gerendae, communiter cum iis qui Thebis idem sentiebant diem delegerunt ad inimicos opprimendos civitatemque liberandam eum quo maximi magistratus simul consuerant epulari. Magnae saepe res non 3
ita magnis copiis sunt gestae, sed profecto numquam tam ab tenui initio tantae opes sunt profligatae. Nam duodecim adulescentuli coierunt ex iis qui exilio erant multati cum omnino non essent amplius centum qui tanto se offerrent periculo. Qua paucitate percussa est Lacedaemoniorum potentia. Hi enim non magis adversariorum factioni quam 4
Spartanis eo tempore bellum intulerunt, qui principes erant totius Graeciae. Quorum imperii maiestas, neque ita multo post Leuctrica pugna, ab hoc initio perculsa concidit. Illi igitur duodecim, quorum dux erat Pelopidas, cum 5
Athenis interdiu exissent, ut vesperascente caelo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt retia ferentes vestitu agresti, quo minore suspicione facerent iter. Qui cum tempore ipso quo studuerant pervenissent, domum Charonis deverterunt, a quo et tempus et dies erat datus.

Hoc loco libet interponere, etsi seiunctum ab re pro- III
posita est, nimia fiducia quantae calamitati soleat esse. Nam magistratuum Thebanorum statim ad auris pervenit, exules in urbem venisse. Id illi vino epulisque dediti usque eo despexerunt ut ne quaerere quidem de tanta re laborarint. Accessit etiam quod magis aperiret eorum 2
dementiam. Allata est enim epistola Athenis ab Archino

uni ex his, Archiae, qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat, in qua omnia de profectione eorum perscripta erant. Quae cum iam accubanti in convivio esset data, sicut erat signata sub pulvinum subiiciens *In crastinum* inquit *differo res severas*. At illi omnes, cum iam nox
3 processisset, vinolenti ab exulibus duce Pelopida sunt interfecti. Quibus rebus confectis vulgo ad arma libertatemque vocato non solum qui in urbe erant sed etiam undique ex agris concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberarunt, auctores Cadmeae occupandae partim occiderunt partim in exilium eiecerunt.

IV Hoc tam turbido tempore, sicut supra docuimus, Epaminondas quoad cum civibus dimicatum est domi quietus fuit. Itaque haec liberatarum Thebarum propria laus est Pelopidae, ceterae fere communes cum Epaminonda.
2 Namque Leuctrica pugna imperatore Epaminonda hic fuit dux delectae manus quae prima phalangem prostravit
3 Laconum. Omnibus praeterea periculis affuit, sicut Spartam cum oppugnavit, alterum tenuit cornu, quoque Messena celerius restitueretur legatus in Persas est profectus. Denique haec fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda ita ut proxima esset Epaminondae.

V Conflictatus autem est cum adversa fortuna. Nam et initio, sicut ostendimus, exul patria caruit et cum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere legationisque iure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnis gentis sanctum esse consuesset, a tyranno Alexandro Pheraeo simul cum Ismenia comprehensus in vincla
2 coniectus est. Hunc Epaminondas recuperavit bello persequens Alexandrum. Post id factum numquam animo placari potuit in eum a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis ut subsidio Thessaliae proficiscerentur tyran-
3 nosque eius expellerent. Cuius belli cum ei summa esset data eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit,
4 simul ac conspexit hostem, confligere. In quo proelio Alexandrum ut animadvertit, incensus ira equum in eum concitavit proculque digressus a suis coniectu telorum con-

fossus concidit. Atque hoc secunda victoria accidit. Nam
iam inclinatae erant tyrannorum copiae. Quo facto omnes 5
Thessaliae civitates interfectum Pelopidam coronis aureis
et statuis aeneis liberosque eius multo agro donarunt.

XVII. AGESILAUS.

Agesilaus, Lacedaemonius, cum a ceteris scriptoribus I
tum eximie a Xenophonte Socratico collaudatus est. Eo
enim usus est familiarissime. Hic primum de regno cum 2
Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est
enim a maioribus Lacedaemoniis traditus ut duos habe-
rent semper reges nomine magis quam imperio ex duabus
familiis Procli et Eurysthenis, qui principes ex progenie
Herculis Spartae reges fuerunt. Horum ex altera in alte- 3
rius familiae locum fieri non licebat. Ita utraque suum
retinebat ordinem. Primum ratio habebatur qui maximus
natu esset ex liberis eius qui regnans decessisset. Sin is
virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur qui pro-
ximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater 4
Agesilai. Filium reliquerat Leotychidem, quem ille natum
non agnorat, eundem moriens suum esse dixerat. Is de
honore regni cum Agesilao, patruo suo, contendit, neque
id quod petivit consecutus est. Nam Lysandro suffragante, 5
homine, ut ostendimus supra, factioso et his temporibus
potente, Agesilaus antelatus est.

Hic simulatque imperii potitus est, persuasit Lace- II
daemoniis ut exercitus emitterent in Asiam bellumque regi
facerent docens satius esse in Asia quam in Europa dimi-
cari. Namque fama exierat Artaxerxen comparare classis
pedestrisque exercitus quos in Graeciam mitteret. Data 2
potestate tanta celeritate usus est ut prius in Asiam cum
copiis pervenerit quam regii satrapae eum scirent pro-
fectum. Quo factum est ut omnis imparatos imprudentis-
que offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui sum- 3

mum imperium tum inter praefectos habebat regios, indutias a Lacone petivit simulans se dare operam ut Lacedaemoniis cum rege conveniret, re autem vera ad copias
4 comparandas, easque impetravit trimestris. Iuravit autem uterque se sine dolo indutias conservaturum. In qua pactione summa fide mansit Agesilaus, contra ea Tissapher-
5 nes nihil aliud quam bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen iusiurandum servabat multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes periurio suo et homines suis rebus abalienaret et deos sibi iratos redderet, se autem conservata religione confirmare exercitum, cum animadverteret deum numen facere secum, hominesque sibi conciliare amiciores, quod iis studere consuessent quos conservare fidem viderent.

III Postquam indutiarum praeteriit dies, barbarus non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia in Caria et ea regio his temporibus multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostis impetum facturos omnis suas co-
2 pias eo contraxerat. At Agesilaus in Phrygiam se convertit eamque prius depopulatus est quam Tissaphernes usquam se moveret. Magna praeda militibus locupletatis Ephesum hiematum exercitum reduxit atque ibi officinis armorum institutis magna industria bellum apparavit. Et quo studiosius armarentur insigniusque ornarentur, praemia proposuit quibus donarentur quorum egregia in ea
3 re fuisset industria. Fecit idem in exercitationum generibus, ut qui ceteris praestitissent eos magnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit ut et ornatissimum et ex-
4 ercitatissimum haberet exercitum. Huic cum tempus esset visum copias extrahere ex hibernaculis, vidit, si quo esset iter facturus palam pronuntiasset, hostis non credituros aliasque regiones praesidiis occupaturos neque dubitaturos aliud esse facturum ac pronuntiasset. Itaque cum ille Sardis iturum se dixisset, Tissaphernes eandem Cariam defendendam putavit. In quo cum eum opinio fefellisset victumque se vidisset consilio, sero suis praesidio profectus est. Nam cum illo venisset, iam Agesilaus mul-
6 tis locis expugnatis magna erat praeda potitus. Laco au-

tem, cum videret hostis equitatu superare, numquam in campo sui fecit potestatem et iis locis manum conseruit quibus plus pedestres copiae valerent. Pepulit ergo quotienscunque congressus est multo maiores adversariorum copias et sic in Asia versatus est ut omnium opinione victor duceretur.

Hic cum iam animo meditaretur proficisci in Persas IV
et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit ephororum
missu bellum Atheniensis et Boeotos indixisse Lacedae-
moniis; quare venire ne dubitaret. In hoc non minus 2
eius pietas suspicienda est quam virtus bellica. Qui cum
victori praeesset exercitui maximamque haberet fiduciam
regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens
fuit iussis absentium magistratuum ut si privatus in co-
mitio esset Spartae. Cuius exemplum utinam imperatores
nostri sequi voluissent! Sed illuc redeamus. Agesilaus 3
opulentissimo regno praeposuit bonam existimationem
multoque gloriosius duxit si institutis patriae paruisset
quam si bello superasset Asiam. Hac igitur mente Helles- 4
pontum copias traiecit tantaque usus est celeritate ut
quod iter Xerxes anno vertente confecerat hic transierit
triginta diebus. Cum iam haud ita longe abesset a Pelopon- 5
neso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Boeotii cete-
rique eorum socii apud Coroneam. Quos omnis gravi 6
proelio vicit. Huius victoriae vel maxima fuit laus quod,
cum plerique ex fuga se in templum Minervae coniecis-
sent quaerereturque ab eo quid his vellet fieri, etsi aliquot
vulnera acceperat eo proelio et iratus videbatur omnibus
qui adversus arma tulerant, tamen antetulit irae religio-
nem et eos vetuit violari. Neque vero hoc solum in Grae- 7
cia fecit ut templa deorum sancta haberet, sed etiam apud
barbaros summa religione omnia simulacra arasque con-
servavit. Itaque praedicabat mirari se non sacrilegorum 8
numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent aut non
gravioribus poenis affici qui religionem minuerent quam
qui fana spoliarent.

Post hoc proelium collatum omne bellum est circa V
Corinthum ideoque Corinthium est appellatum. Hic cum 2

una pugna decem milia hostium Agesilao duce cecidissent eoque facto opes adversariorum debilitatae viderentur, tantum afuit ab insolentia gloriae ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quod tam multi a se victi vitio adversariorum concidissent. Namque illa multitudine, si sana mens esset Graeciae, supplicium Persas dare potuisse.
3 Idem cum adversarios intra moenia compulisset et ut Corinthum oppugnaret multi hortarentur, negavit id suae virtuti convenire. Se enim eum esse dixit qui ad officium peccantis redire cogeret, non qui urbis nobilissimas ex-
4 pugnaret Graeciae. *Nam si* inquit *eos exstinguere voluerimus qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmet ipsi nos expugnaverimus illis quiescentibus. Quo facto sine negotio, cum voluerint, nos oppriment.*

VI Interim accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedaemoniis. Quo ne proficisceretur, cum a plerisque ad exeundum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem, cum Epaminondas Spartam oppugnaret essetque sine muris oppidum, talem se imperatorem praebuit ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam
2 futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas eius consilii saluti fuit universis. Nam cum quidam adulescentuli hostium adventu perterriti ad Thebanos transfugere vellent et locum extra urbem editum cepissent, Agesilaus, qui perniocissimum fore videret si animadversum esset quemquam ad hostis transfugere conari, cum suis eo venit atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum quod eum locum occupassent, et se id
3 quoque fieri debere animadvertisse. Sic adulescentulos simulata laudatione recuperavit et adiunctis de suis comitibus locum tutum reliquit. Namque illi aucti numero eorum qui expertes erant consilii commovere se non sunt ausi eoque libentius, quod latere arbitrabantur quae cogitaverant.

VII Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedaemonii se numquam refecerunt neque pristinum imperium recuperarunt, cum interim Agesilaus non destitit quibuscun-
2 que rebus posset patriam iuvare. Nam cum praecipue

Lacedaemonii indigerent pecunia, ille omnibus qui a rege
defecerant praesidio fuit. A quibus magna donatus pecu-
nia patriam sublevavit. Atque in hoc illud inprimis fuit 3
admirabile, cum maxima munera ei ab regibus ac dynastis
civitatibusque conferrentur, quod nihil umquam domum
suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum
mutavit. Domo eadem fuit contentus qua Eurysthenes, 4
progenitor maiorum suorum, fuerat usus. Quam qui in-
trarat nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre po-
terat, contra ea plurima patientiae atque abstinentiae. Sic
enim instructa ut in nulla re differret cuiusvis inopis at-
que privati.

Atque hic tantus vir ut naturam fautricem habuerat VIII
in tribuendis animi virtutibus sic maleficam nactus est in
corpore fingendo. Nam et statura fuit humili et corpore
exiguo et claudus altero pede. Quae res etiam nonnullam
afferebat deformitatem, atque ignoti, faciem eius cum in-
tuerentur, contemnebant, qui autem virtutes noverant non
poterant admirari satis. Quod ei usu venit, cum annorum 2
octoginta subsidio Tacho in Aegyptum isset et in acta
cum suis accubuisset sine ullo tecto stratumque haberet
tale ut terra tecta esset stramentis neque huc amplius
quam pellis esset iniecta, eodemque comites omnes ac-
cubuissent vestitu humili atque obsoleto, ut eorum orna-
tus non modo in iis regem neminem significaret sed ho-
mines non beatissimos suspicionem praeberet. Huius de 3
adventu fama cum ad regios esset perlata, celeriter mu-
nera eo cuiusque generis sunt allata. His quaerentibus
Agesilaum vix fides facta est unum esse ex iis, qui tum
accubabant. Qui cum regis verbis quae attulerant dedis- 4
sent, ille praeter vitulinam et eiusmodi genera opsonii quae
praesens tempus desiderabat nihil accepit, unguenta, co-
ronas secundamque mensam servis dispertiit, cetera re-
ferri iussit. Quo facto cum barbari magis etiam contem- 5
pserunt, quod eum ignorantia bonarum rerum illa potissi-
mum sumpsisse arbitrabantur. Hic cum ex Aegypto 6
reverteretur donatus a rege Nectanabide ducentis viginti
talentis, quae ille muneri populo suo daret, venissetque

in portum qui Menelai vocatur iacens inter Cyrenas et
7 Aegyptum, in morbum implicitus decessit. Ibi eum amici,
quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt atque ita domum retulerunt.

XVIII. EUMENES.

I Eumenes, Cardianus. Huius si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem maior sed multo illustrior atque etiam honoratior, quod magnos homines virtute metimur
2 non fortuna. Nam cum aetas eius incidisset in ea tempora quibus Macedones florerent, multum ei detraxit inter eos viventi quod alienae erat civitatis, neque aliud huic defuit
3 quam generosa stirps. Etsi ille domestico summo genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant, neque tamen non patiebantur. Vincebat enim omnis cura, vigilantia, patientia, calliditate et celeri-
4 tate ingenii. Hic peradulescentulus ad amicitiam accessit Philippi, Amyntae filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem. Fulgebat enim iam in adulescentulo
5 indoles virtutis. Itaque eum habuit ad manum scribae loco. Quod multo apud Graios honorificentius est quam apud Romanos. Namque apud nos re vera, sicut sunt, mercenarii scribae existimantur, at apud illos e contrario nemo ad id officium admittitur nisi honesto loco et fide et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum
6 eum esse participem. Hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos septem. Illo interfecto eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore praefuit etiam alterae equitum alae quae Hetaerice appellabatur. Utrique autem in consilio semper affuit et omnium rerum habitus est particeps.

II Alexandro Babylone mortuo, cum regna singulis familiaribus dispertirentur et summa rerum tradita esset tuenda eidem cui Alexander moriens anulum suum dede-

rat, Perdiccae: ex quo omnes coniecerant eum regnum 2
ei commisisse quoad liberi eius in suam tutelam perve-
nissent: aberant enim Crateros et Antipater, qui antece-
dere hunc videbantur, mortuus erat Hephaestio, quem
unum Alexander, quod facile intellegi posset, plurimi fe-
cerat: hoc tempore data est Eumeni Cappadocia sive po-
tius dicta. Nam tum in hostium erat potestate. Hunc sibi 3
Perdiccas adiunxerat magno studio, quod in homine
fidem et industriam magnam videbat, non dubitans, si
eum pellexisset, magno usui fore sibi in iis rebus quas
apparabat. Cogitabat enim, quod fere omnes in magnis
imperiis concupiscunt, omnium partis corripere atque
complecti. Neque vero hoc ille solus fecit sed ceteri quo- 4
que omnes qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonna-
tus Macedoniam praeoccupare praedestinavit. Is multis
magnisque pollicitationibus persuadere Eumeni studuit
ut Perdiccam desereret ac secum faceret societatem. Cum 5
perducere eum non posset, interficere conatus est. Et
fecisset, nisi ille clam noctu ex praesidiis eius effugisset.

Interim conflata sunt illa bella quae ad internecionem III
post Alexandri mortem gesta sunt omnesque concurre-
runt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum
videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen
amicum non deseruit neque salutis quam fidei fuit cupi-
dior. Praefecerat hunc Perdiccas ei parti Asiae quae inter 2
Taurum montem iacet atque Hellespontum et illum unum
opposuerat Europaeis adversariis. Ipse Aegyptum op-
pugnatum adversus Ptolemaeum erat profectus. Eumenes 3
cum neque magnas copias neque firmas haberet, quod et
inexercitatae et non multo ante erant contractae, adven-
tare autem dicerentur Hellespontumque transisse Anti-
pater et Crateros magno cum exercitu Macedonum, viri
cum claritate tum usu belli praestantes (Macedones vero 4
milites ea tum erant fama qua nunc Romani feruntur:
etenim semper habiti sunt fortissimi qui summam imperii
potirentur): Eumenes intellegebat, si copiae suae cognos-
sent adversus quos ducerentur, non modo non ituras sed
simul cum nuntio dilapsuras. Itaque hoc ei visum est 5

prudentissimum ut deviis itineribus milites duceret in quibus vera audire non possent et iis persuaderet se
6 contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum et prius in aciem exercitum eduxit proeliumque commisit quam milites sui scirent cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum praeoccupatione ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deteriore.

IV Quorum acerrimo concursu cum magnam partem diei esset oppugnatum, cadit Crateros dux et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. Cum hoc
2 concurrit ipse Eumenes. Qui cum inter se complexi in terram ex equis decidissent, ut facile intellegi possent inimica mente contendisse animoque magis etiam pugnasse quam corpore, non prius distracti sunt quam alterum anima relinqueret. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur neque eo magis ex proelio excessit sed acrius
3 hostis institit. Hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis praeterea et maxime nobilibus captis pedester exercitus, quod in ea loca erat deductus ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petit. Quam cum impetrasset, in fide non mansit et se, simul ac potuit, ad
4 Antipatrum recepit. Eumenes Craterum, ex acie semivivum elatum recreare studuit. Cum id non posset, pro hominis dignitate proque pristina amicitia (namque illo usus erat Alexandro vivo familiariter) amplo funere extulit ossaque in Macedoniam uxori eius ac liberis remisit.

V Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud Nilum flumen interficitur a Seleuco et Antigono rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hic qui deseruerant exercitu suffragium ferente capitis absentes damnantur, in his Eumenes. Hac ille perculsus plaga non succubuit neque eo secius bellum administravit. Sed exiles res animi magnitudinem etsi non frangebant, tamen minue-
2 bant. Hunc persequens Antigonus, cum omni genere copiarum abundaret, saepe in itineribus vexabatur neque umquam ad manum accedere licebat nisi iis locis qui-
3 bus pauci multis possent resistere. Sed extremo tem-

pore, cum consilio capi non posset, multitudine circum-
itus est. Hinc tamen multis suis amissis se expedivit et
in castellum Phrygiae quod Nora appellatur confugit. In 4
quo cum circumsederetur et vereretur ne uno loco ma-
nens equos militaris perderet, quod spatium non esset
agitandi, callidum fuit eius inventum quemadmodum stans
iumentum concalfieri exercerique posset, quo libentius
et cibo uteretur et a corporis motu non removeretur. Sub- 5
stringebat caput loro altius quam ut prioribus pedibus
plane terram posset attingere, deinde post verberibus co-
gebat exsultare et calcis remittere. Qui motus non minus
sudorem excutiebat quam si in spatio decurreret. Quo 6
factum est quod omnibus mirabile est visum, ut aeque iu-
menta nitida ex castello educeret, cum compluris mensis
in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis ha-
buisset. In hac conclusione quotienscunque voluit appa- 7
ratum et munitiones Antigoni alias incendit alias disiecit.
Tenuit autem se uno loco quamdiu hiems fuit, quod ca-
stra sub dio habere non poterat. Ver appropinquabat.
Simulata deditione, dum de condicionibus tractat, prae-
fectis Antigoni imposuit seque ac suos omnis extraxit
incolumis.

Ad hunc Olympias, mater quae fuerat Alexandri, VI
cum litteras et nuntios misisset in Asiam consultum
utrum repetitum in Macedoniam veniret (nam tum in Epiro
habitabat) et eas res occuparet, huic ille primum suasit 2
ne se moveret et exspectaret, quoad Alexandri filius re-
gnum adipisceretur; sin aliqua cupiditate raperetur in
Macedoniam, obliivisceretur omnium iniuriarum et in ne-
minem acerbiore uteretur imperio. Horum illa nihil fecit. 3
Nam et in Macedoniam profecta est et ibi crudelissime se
gessit. Petit autem ab Eumene absente ne pateretur Phi-
lippi domus ac familiae inimicissimos stirpem quoque in-
terimere ferretque opem liberis Alexandri; quam veniam 4
si daret, quam primum exercitus pararet quos sibi sub-
sidio adduceret; id quo facilius faceret, se omnibus prae-
fectis, qui in officio manebant, misisse litteras ut ei pare-
rent eiusque consiliis uterentur. His rebus Eumenes per- 5

motus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene
meritis referentem gratiam quam ingratum vivere.
VII Itaque copias contraxit, bellum adversus Antigonum
comparavit. Quod una erant Macedones complures no-
biles, in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexan-
dri, tum autem obtinebat Persidem, et Antigenes, cuius
sub imperio phalanx erat Macedonum, invidiam verens,
quam tamen effugere non potuit, si potius ipse alienigena
summi imperii potiretur quam alii Macedonum, quorum
ibi erat multitudo, in principiis Alexandri nomine taber-
2 naculum statuit in eoque sellam auream cum sceptro ac
diademate iussit poni eoque omnis cotidie convenire, ut
ibi de summis rebus consilia caperentur, credens minore
se invidia fore, si specie imperii nominisque simulatione
3 Alexandri bellum videretur administrari. Quod effecit.
Nam cum non ad Eumenis principia sed ad regia conve-
niretur atque ibi de rebus deliberaretur, quodammodo
latebat, cum tamen per eum unum gererentur omnia.
VIII Hic in Paraetacis cum Antigono conflixit non acie
instructa sed in itinere eumque male acceptum in Mediam
hiematum coëgit redire. Ipse in finitima regione Persidis
hiematum copias divisit, non ut voluit sed ut militum co-
2 gebat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri Magni
quae Asiam peragrarat deviceratque Persas inveterata
cum gloria tum etiam licentia non parere se ducibus sed
imperare postulabat, ut nunc veterani faciunt nostri. Ita-
que periculum est ne faciant quod illi fecerunt, sua in-
temperantia nimiaque licentia ut omnia perdant neque
minus eos cum quibus steterint quam adversus quos fece-
3 rint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria
horum cognoscat neque rem ullam nisi tempus interesse
iudicet. Sed ad illos revertar. Hiberna sumpserant non
ad usum belli sed ad ipsorum luxuriam longeque inter se
4 discesserant. Hoc Antigonus cum comperisset intellege-
retque se parem non esse paratis adversariis, statuit ali-
quid sibi consilii novi esse capiendum. Duae erant viae
qua ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hi-
5 bernacula posset perveniri. Quarum brevior per loca

deserta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam, ceterum dierum erat fere decem, illa autem qua omnes commeabant altero tanto longiorem habebat anfractum sed erat copiosa omniumque rerum abundans. Hac si pro- 6
ficisceretur, intellegebat prius adversarios rescituros de suo adventu quam ipse tertiam partem confecisset itineris, sin per loca sola contenderet, sperabat se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam impera- 7
vit quam plurimos utris atque etiam culleos comparari, post haec pabulum, praeterea cibaria cocta dierum decem, ut quam minime fieret ignis in castris. Iter quo habeat omnis celat. Sic paratus qua constituerat proficiscitur.

Dimidium fere spatium confecerat, cum ex fumo IX
castrorum eius suspicio allata est ad Eumenem hostem appropinquare. Conveniunt duces, quaerere quid opus sit facto. Intellegebant omnes tam celeriter copias ipsorum contrahi non posse quam Antigonus affuturus videbatur. Hic omnibus titubantibus et de rebus summis de- 2
sperantibus Eumenes ait, si celeritatem velint adhibere et imperata facere, quod ante non fecerint, se rem expediturum; nam quod diebus quinque hostis transisse posset, se effecturum ut non minus totidem dierum spatio retardaretur; quare circumirent, suas quisque contraheret copias. Ad Antigoni autem refrenandum impetum tale capit 3
consilium. Certos mittit homines ad infimos montis qui obvii erant itineri adversariorum hisque praecipit ut prima nocte quam latissime possint ignis faciant quam maximos atque hos secunda vigilia minuant, tertia perexi- 4
guos reddant et assimulata castrorum consuetudine suspicionem iniciant hostibus iis locis esse castra ac de eorum adventu esse praenuntiatum, idemque postera nocte faciant. Quibus imperatum erat diligenter praeceptum cu- 5
rant. Antigonus tenebris obortis ignis conspicatur. Credit de suo adventu esse auditum et adversarios illuc suas contraxisse copias. Mutat consilium et quoniam 6
imprudentem adoriri non posset, flectit iter suum et illum anfractum longiorem copiosae viae capit ibique diem

unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum ac reficienda iumenta, quo integriore exercitu decerneret.

X Hic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio celeritatemque impedivit eius neque tamen multum profecit.
2 Nam invidia ducum cum quibus erat perfidiaque Macedonum veteranorum, cum superior proelio discessisset, Antigono est deditus, cum exercitus ei ter ante separatis temporibus iurasset se eum defensurum neque umquam deserturum. Sed tanta fuit nonullorum virtutis obtrectatio,
3 ut fidem amittere mallent quam eum non prodere. Atque hunc Antigonus, cum ei fuisset infestissimus, conservasset, si per suos esset licitum, quod ab nullo se plus adiuvari posse intellegebat in iis rebus quas impendere iam apparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemaeus, opibus iam valentes, cum quibus ei de sum-
4 mis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt ii qui circa erant, quod videbant Eumene recepto omnis prae illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat incensus ut nisi magna spe maximarum rerum leniri non posset.

XI Itaque cum eum in custodiam dedisset et praefectus custodum quaesisset quemadmodum servari vellet, *Ut acerrimum* inquit *leonem aut ferocissimum elephantum.*
2 Nondum enim statuerat conservaret eum necne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum, et qui propter odium fructum oculis ex eius casu capere vellent et qui propter veterem amicitiam colloqui consolarique cuperent, multi etiam qui eius formam cognoscere studebant, qualis esset quem tam diu tamque valde timuissent,
3 cuius in pernicie positam spem habuissent victoriae. At Eumenes cum diutius in vinclis esset, ait Onomarcho penes quem summa imperii erat custodiae, se mirari quare iam tertium diem sic teneretur; non enim hoc convenire Antigoni prudentiae ut sic deuteretur victo; quin
4 aut interfici aut missum fieri iuberet. Hic cum ferocius Onomarcho loqui videretur, *Quid tu?* inquit *animo si isto eras, cur non in proelio cecidisti potius quam in potestatem*
5 *inimici venires?* Huic Eumenes *Utinam quidem istud eve-*

nisset! sed eo non accidit quod numquam cum fortiore sum congressus. Non enim cum quoquam arma contuli quin is mihi succubuerit. Non enim virtute hostium sed amicorum perfidia decidi. Neque id falsum. ***** Nam et dignitate fuit honesta et viribus ad laborem ferendum firmis neque tam magno corpore quam figura venusta.

De hoc Antigonus cum solus constituere non aude- XII
ret, ad consilium retulit. Hic cum omnes primo perturbati admirarentur non iam de eo sumptum esse supplicium a quo tot annos adeo essent male habiti ut saepe ad desperationem forent adducti quique maximos duces in-
terfecisset, denique in quo uno tantum esset ut quoad ille 2
viveret ipsi securi esse non possent, interfecto nihil habituri negotii essent, postremo, si illi redderet salutem, quaerebant quibus amicis esset usurus; sese enim cum
Eumene apud eum non futuros. Hic cognita consilii vo- 3
luntate tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tum autem, cum iam vereretur ne qua seditio exercitus oriretur, vetuit quemquam ad eum admitti et cotidianum victum removeri iussit. Nam negabat
se ei vim allaturum qui aliquando fuisset amicus. Hic ta- 4
men non amplius quam triduum fame fatigatus, cum castra moverentur, insciente Antigono iugulatus est a custodibus.

Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, cum XIII
ab anno vicesimo, uti supra ostendimus, septem annos Philippo apparuisset, tredecim apud Alexandrum eundem locum obtinuisset, in his unum equitum alae praefuisset, post autem Alexandri Magni mortem imperator exercitus duxisset summosque duces partim repulisset partim interfecisset, captus non Antigoni virtute sed Macedonum per-
iurio talem habuit exitum vitae. In quo quanta omnium 2
fuerit opinio eorum qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati ex hoc facillime potest iudicari quod nemo
Eumene vivo rex appellatus est sed praefectus, eidem 3
post huius occasum statim regium ornatum nomenque sumpserunt neque quod initio praedicarant se Alexandri liberis regnum servare, praestare voluerunt et uno propugnatore sublato quid sentirent aperuerunt. Huius sce-

leris principes fuerunt Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus,
4 Lysimachus, Cassandrus. Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis eius sepeliendum tradidit. Hi militari honestoque funere comitante toto exercitu humaverunt ossaque eius in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque eius deportanda curarunt.

XIX. PHOCION.

I Phocion, Atheniensis, etsi saepe exercitibus praefuit summosque magistratus cepit, tamen multo eius notior integritas vitae quam rei militaris labor. Itaque huius memoria est nulla, illius autem magna fama, ex quo cognomine Bo-
2 nus est appellatus. Fuit enim perpetuo pauper, cum divitissimus esse posset propter frequentis delatos honores
3 potestatesque summas quae ei a populo dabantur. Hic cum a rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret legatique hortarentur accipere simulque admonerent, si ipse iis facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam
4 tueri gloriam, his ille *Si mei similes erunt*, *idem hic* inquit *agellus illos alet qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam.*

II Idem cum prope ad annum octogesimum prospera pervenisset fortuna, extremis temporibus magnum in
2 odium pervenit suorum civium, primo quod cum Demade de urbe tradenda Antipatro consenserat eiusque consilio Demosthenes cum ceteris qui bene de re publica meriti existimabantur populiscito in exilium erant expulsi. Neque in eo solum offenderat quod patriae male consuluerat
3 sed etiam quod amicitiae fidem non praestiterat. Namque auctus adiutusque a Demosthene eum quem tenebat ascenderat gradum, cum adversus Charetem eum subornaret. Ab eodem in iudiciis, cum capitis causam diceret, defensus aliquotiens liberatus discesserat. Hunc non solum in

periculis non defendit sed etiam prodidit. Concidit autem 4
maxime uno crimine, quod, cum apud eum summum esset
imperium populi, et Nicanorem Cassandri praefectum in-
sidiari Piraeeo Atheniensium a Dercylo moneretur idem-
que postularet ut provideret ne commeatibus civitas pri-
varetur, huic audiente populo Phocion negavit esse peri-
culum seque eius rei obsidem fore pollicitus est. Neque 5
ita multo post Nicanor Piraeeo est potitus. Ad quem recu-
perandum cum populus armatus concurrisset, ille non
modo neminem ad arma vocavit sed ne armatis quidem
praeesse voluit. Sine quo Athenae omnino esse non pos-
sunt.

Erant eo tempore Athenis duae factiones, quarum una III
populi causam agebat, altera optimatium. In hac erat
Phocion et Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedo-
num patrociniis utebatur. Nam populares Polyperchonti
favebant, optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a 2
Polyperchonte Cassandrus Macedonia pulsus est. Quo
facto populus superior factus statim duces adversariae
factionis capitis damnatos patria propulit, in his Phocio-
nem et Demetrium Phalereum deque ea re legatos ad Po-
lyperchontem misit qui ab eo peterent ut sua decreta con-
firmaret. Hoc eodem profectus est Phocion. Quo ut venit, 3
causam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem
apud Polyperchontem iussus est dicere. Namque is tum
regis rebus praeerat. Hic ab Agnone accusatus quod Pi- 4
raeeum Nicanori prodidisset ex consilii sententia in custo-
diam coniectus Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus
fieret iudicium.

Huc perventum est, cum propter aetatem pedibus iam IV
non valeret vehiculoque portaretur. Magni concursus sunt
facti, cum alii reminiscentes veteris famae aetatis misere-
rentur, plurimi vero ira exacuerentur propter proditionis
suspicionem Piraeei maximeque quod adversus populi
commoda in senectute steterat. Qua de re ne perorandi 2
quidem ei data est facultas et dicendi causam. Inde iudi-
cio legitimis quibusdam confectis damnatus traditus est
undecimviris, quibus ad supplicium more Atheniensium

3 publice damnati tradi solent. Hic cum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Euphiletus, quo familiariter fuerat usus. Is cum lacrimans dixisset *O quam indigna perpeteris, Phocion!* huic ille *At non inopinata* inquit; *hunc enim*
4 *exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses.* In hoc tantum fuit odium multitudinis ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

1 Timoleon, Corinthius. Sine dubio magnus omnium iudicio hic vir exstitit. Namque huic uni contigit quod nescio an nulli, ut et patriam in qua erat natus oppressam a tyranno liberaret et a Syracusis quibus auxilio erat missus iam inveteratam servitutem depelleret totamque Siciliam multos annos bello vexatam a barbarisque oppressam suo
2 adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortuna conflictatus est et id quod difficilius putatur multo sapientius tulit secundam quam adversam for-
3 tunam. Nam cum frater eius Timophanes dux a Corinthiis delectus tyrannidem per milites mercenarios occupasset particepsque regni posset esse, tantum afuit a societate sceleris ut antetulerit civium suorum libertatem fratris saluti et parere legibus quam imperare patriae satius
4 duxerit. Hac mente per haruspicem communemque affinem, cui soror ex eisdem parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum interficiundum curavit. Ipse non modo manus non attulit sed ne aspicere quidem fraternum san-
5 guinem voluit. Nam dum res conficeretur, procul in praesidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc praeclarissimum eius factum non pari modo probatum est ab omnibus. Nonnulli enim laesam ab eo pietatem putabant et invidia laudem virtutis obterebant. Mater vero post id factum neque domum ad se filium admisit neque aspexit quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret.

Quibus rebus ille adeo est commotus ut nonnumquam 6
vitae finem facere voluerit atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

Interim Dione Syracusis interfecto Dionysius rursus II
Syracusarum potitus est. Cuius adversarii opem a Corinthiis petierunt ducemque quo in bello uterentur postularunt. Huc Timoleon missus incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. Cum interficere posset, noluit tutoque 2
ut Corinthum perveniret effecit, quod utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii saepe adiuti fuerant, cuius benignitatis memoriam volebat exstare, eamque praeclaram victoriam ducebat in qua plus esset clementiae quam crudelitatis, postremo ut non solum auribus acciperetur sed etiam oculis cerneretur quem et ex quanto regno ad quam fortunam detulisset. Post Dionysii decessum cum Hiceta 3
bellavit, qui adversatus erat Dionysio. Quem non odio tyrannidis dissensisse sed cupiditate indicio fuit quod ipse expulso Dionysio imperium dimittere noluit. Hoc 4
superato Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crinissum flumen fugavit ac satis habere coëgit si liceret Africam obtinere qui iam compluris annos possessionem Siciliae tenebant. Cepit etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adiutum in Siciliam venerat.

Quibus rebus confectis cum propter diuturnitatem III
belli non solum regiones sed etiam urbis desertas videret, conquisivit quos potuit, primum Siculos, dein Corintho arcessivit colonos, quod ab his initio Syracusae erant conditae. Civibus veteribus sua restituit, novis bello va- 2
cuefactas possessiones divisit. Urbium moenia disiecta fanaque deserta refecit. Civitatibus leges libertatemque reddidit. Ex maximo bello tantum otium totae insulae conciliavit ut hic conditor urbium earum, non illi qui initio deduxerant, videretur. Arcem Syracusis, quam munierat 3
Dionysius ad urbem obsidendam, a fundamentis disiecit, cetera tyrannidis propugnacula demolitus est deditque operam ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. Cum tantis esset opibus ut etiam invitis imperare 4

posset, tantum autem amorem haberet omnium Siculorum ut nullo recusante regnum obtinere, maluit se diligi quam metui. Itaque cum primum potuit imperium deposuit ac privatus Syracusis quod reliquum vitae fuit vixit. Neque vero id imperite fecit. Nam quod ceteri reges imperio po-
5 tuerunt hic benevolentia tenuit. Nullus honos huic defuit, neque postea res ulla Syracusis gesta est publice de qua prius sit decretum quam Timoleontis sententia cognita.
6 Nullius umquam consilium non modo antelatum sed ne comparatum quidem est. Neque id magis benevolentia factum est quam prudentia.

IV Hic cum aetate iam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit. Quam calamitatem ita moderate tulit ut neque eum querentem quisquam audierit neque eo
2 minus privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat autem in theatrum, cum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus iumentis iunctis atque ita de vehiculo quae videbantur dicebat. Neque hoc illi quisquam tribuebat superbiae. Nihil enim umquam neque in-
3 solens neque gloriosum ex ore eius exiit. Qui quidem, cum suas laudes audiret praedicari, numquam aliud dixit quam se in ea re maxime diis agere gratias atque habere quod, cum Siciliam recreare constituissent, tum se potis-
4 simum ducem esse voluissent. Nihil enim rerum humanarum sine deorum numine geri putabat. Itaque suae domi sacellum Automatias constituerat idque sanctissime colebat.

V Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles accesserant casus. Nam proelia maxima natali suo die fecit omnia. Quo factum est ut eius diem natalem festum
2 haberet universa Sicilia. Huic quidam Laphystius, homo petulans et ingratus, vadimonium cum vellet imponere, quod cum illo se lege agere diceret, et complures concurrissent qui procacitatem hominis manibus coercere conarentur, Timoleon oravit omnis ne id facerent; namque id ut Laphystio et cuivis liceret, se maximos labores summaque adiisse pericula. Hanc enim speciem libertatis esse si omnibus quod quisque vellet legibus experiri

liceret. Idem, cum quidam Laphystii similis nomine Demaenetus in concione populi de rebus gestis eius detrahere coepisset ac nonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit nunc demum se voti esse damnatum; namque hoc a diis immortalibus semper precatum ut talem libertatem restitueret Syracusanis in qua cuivis liceret de quo vellet impune dicere. Hic cum diem supremum obisset, publice a 4
Syracusanis in gymnasio quod Timoleonteum appellatur tota celebrante Sicilia sepultus est.

XXI. DE REGIBUS.

Hi fere fuerunt Graecae gentis duces qui memoria digni I
videantur praeter reges. Namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestae separatim sunt relatae. Neque 2
tamen hi admodum sunt multi. Lacedaemonius autem Agesilaus nomine non potestate fuit rex, sicut ceteri Spartani. Ex iis vero qui dominatum imperio tenuerunt excellentissimi fuerunt, ut nos iudicamus, Persarum Cyrus et Darius, Hystaspi filius. Quorum uterque privatus virtute regnum est adeptus. Prior horum apud Massagetas in proelio cecidit. Darius senectute diem obiit supremum. Tres sunt praeterea eiusdem generis: Xerxes et duo Ar- 3
taxerxes, Macrochir cognomine et Mnemon. Xerxi maxime est illustre quod maximis post hominum memoriam exercitibus terra marique bellum intulit Graeciae. At 4
Macrochir praecipuam habet laudem amplissimae pulcherrimaeque corporis formae, quam incredibili ornavit virtute belli. Namque illo Perses nemo manu fuit fortior. Mnemon autem iustitiae fama floruit. Nam cum matris suae scelere amisisset uxorem, tantum indulsit dolori ut eum pietas vinceret. Ex his duo eodem nomine morbo 5
naturae debitum reddiderunt, tertius ab Artabano praefecto ferro interemptus est.

Ex Macedonum autem gente duo multo ceteros ante- II

cesserunt rerum gestarum gloria: Philippus, Amyntae filius, et Alexander Magnus. Horum alter Babylone morbo consumptus est. Philippus Aegis a Pausania, cum specta-
2 tum ludos iret, iuxta theatrum occisus est. Unus Epirotes, Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. Is cum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus Dionysius prior. Nam et manu fortis et belli peritus fuit et id quod in tyranno non facile reperitur minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius denique rei cupidus, nisi singularis perpetuique imperii, ob eamque rem crudelis. Nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitae, quem eius insidiatorem
3 putaret. Hic cum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate. Maior enim annos sexaginta natus decessit florente regno neque in tam multis annis cuiusquam ex sua stirpe funus vidit, cum ex tribus uxoribus liberos procreasset multique ei nati essent nepotes.

III Fuerunt praeterea magni reges ex amicis Alexandri Magni, qui post obitum eius imperia ceperunt, in his Antigonus et huius filius Demetrius, Lysimachus, Seleucus,
2 Ptolemaeus. Ex his Antigonus in proelio, cum adversus Seleucum et Lysimachum dimicaret, occisus est. Pari leto affectus est Lysimachus ab Seleuco. Namque socie-
3 tate dissoluta bellum inter se gesserunt. At Demetrius, cum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus
4 bello in custodia socer generi periit a morbo. Neque ita multo post Seleucus a Ptolemaeo Cerauno dolo interfectus est, quem ille a patre expulsum Alexandrea alienarum opum indigentem receperat. Ipse autem Ptolemaeus, cum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus
5 dicitur. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur non praeterire Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnis in Africa natos praestitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barca, Carthaginiensis, primo Poenico bello sed temporibus extremis admodum adulescentulus in Sicilia praeesse coepit exercitui. Quum eius adventu et mari et terra male res gererentur Carthaginiensium, ipse, ubi affuit, numquam hosti cessit, neque locum nocendi dedit, saepeque e contrario occasione data lacessivit semperque superior discessit. ****** Quo facto, cum paene omnia in Sicilia Poeni amisissent, ille Erycem sic defendit ut bellum eo loco gestum non videretur. Interim Carthaginienses classe apud insulas Aegatis a G. Lutatio, consule Romanorum, superati statuerunt belli facere finem eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. Ille etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviundum putavit, quod patriam exhaustam sumptibus diutius calamitates belli ferre non posse intellegebat, sed ita ut statim mente agitaret, si paulum modo res essent refectae, bellum renovare Romanosque armis persequi, donicum aut virtute vicissent aut victi manus dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit. In quo tanta fuit ferocia, cum Catulus negaret bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerunt, armis relictis Sicilia decederent, ut succumbente patria ipse periturum se potius dixerit quam cum tanto flagitio domum rediret; non enim suae esse virtutis arma a patria accepta adversus hostis adversariis tradere. Huius pertinaciae cessit [Catulus].

I 1
2
3
4
5
6

II 1 At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter ac sperarat rem publicam se habentem cognovit. Namque diuturnitate externi mali tantum exarsit intestinum bellum ut numquam pari periculo fuerit Carthago, nisi cum deleta est. 2 Primo mercenarii milites qui adversus Romanos fuerant desciverunt. Quorum numerus erat viginti milium. Hi totam abalienarunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnarunt. 3 Quibus malis adeo sunt Poeni perterriti ut etiam auxilia ab Romanis petiverint [eaque impetrarint].

Sed extremo, cum prope iam ad desperationem pervenis-
4 sent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solum hostis a muris Carthaginis removit, cum amplius centum milia facta essent armatorum, sed etiam eo compulit ut locorum angustiis clausi plures fame quam ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hip-
5 ponem, valentissima totius Africae, restituit patriae. Neque eo fuit contentus sed etiam finis imperii propagavit, tota Africa tantum otium reddidit ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

III Rebus his ex sententia peractis fidenti animo atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi reperiret, effecit ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur eoque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat praeterea cum eo adulescens illustris, formosus,
2 Hasdrubal. Quem nonnulli diligi turpius, quam par erat, ab Hamilcare loquebantur. Non enim maledici tanto viro deesse poterant. Quo factum est ut a praefecto morum Hasdrubal cum eo vetaretur esse. Huic ille filiam suam in matrimonium dedit, quod moribus eorum non poterat
3 interdici socero genero. De hoc ideo mentionem fecimus quod Hamilcare occiso ille exercitui praefuit resque magnas gessit et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium eiusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

IV At Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna. Maximas bellicosissimasque gentis subegit. Equis, armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam. Hic cum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones
3 occisus est. Huius perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum. Namque Hannibal, filius eius, assiduis patris obtestationibus eo est perductus ut interire quam Romanos non experiri mallet.

XXIII. HANNIBAL.

HANNIBAL, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. Si verum I
est quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnis gen-
tis virtute superarit, non est infitiandum Hannibalem tanto
praestitisse ceteros imperatores prudentia quanto popu-
lus Romanus antecedat fortitudine cunctas nationes. Nam 2
quotienscunque cum eo congressus est in Italia semper
discessit superior. Quod nisi domi civium suorum invi-
dia debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse.
Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic au- 3
tem velut hereditate relictum odium paternum erga Ro-
manos sic conservavit ut prius animam quam id deposue-
rit, qui quidem, cum patria pulsus esset et alienarum
opum indigeret, numquam destiterit animo bellare cum
Romanis.

Nam ut omittam Philippum, quem absens hostem red- II
didit Romanis, omnium his temporibus potentissimus rex
Antiochus fuit. Hunc tanta cupiditate incendit bellandi ut
usque a rubro mari arma conatus sit inferre Italiae. Ad 2
quem cum legati venissent Romani qui de eius voluntate
explorarent darentque operam consiliis clandestinis ut
Hannibalem in suspicionem regi adducerent tamquam ab
ipsis corruptum alia atque antea sentire, neque id frustra
fecissent idque Hannibal comperisset seque ab interiori-
bus consiliis segregari vidisset, tempore dato adiit ad re- 3
gem eique cum multa de fide sua et odio in Romanos
commemorasset, hoc adiunxit. *Pater meus* inquit *Hamil-
car puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in
Hispaniam imperator proficiscens Carthagine Iovi optimo ma-
ximo hostias immolavit. Quae divina res dum conficiebatur,* 4
*quaesivit a me vellemne secum in castra proficisci. Id cum
libenter accepissem atque ab eo petere coepissem ne dubita-
ret ducere, tum ille Faciam inquit si mihi fidem quam
postulo dederis. Simul me ad aram adduxit apud quam
sacrificare instituerat eamque ceteris remotis tenentem iurare
iussit numquam me in amicitia cum Romanis fore. Id ego* 5

iusiurandum patri datum usque ad hanc aetatem ita conservavi ut nemini dubium esse debeat quin reliquo tempore ea-
6 *dem mente sim futurus. Quare, si quid amice de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris, si me celaris. Cum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris.*

III Hac igitur qua diximus aetate cum patre in Hispaniam profectus est. Cuius post obitum Hasdrubale imperatore suffecto equitatui omni praefuit. Hoc quoque interfecto exercitus summam imperii ad eum detulit. Id Carthagi-
2 nem delatum publice comprobatum est. Sic Hannibal minor quinque et viginti annis natus imperator factus proximo triennio omnis gentis Hispaniae bello subegit. Saguntum, foederatam civitatem, vi expugnavit. Tris exercitus ma-
3 ximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit, tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenaeum transiit. Quacunque iter fecit cum omnibus incolis conflixit. Neminem
4 nisi victum dimisit. Ad Alpes posteaquam venit quae Italiam ab Gallia seiungunt, quas nemo umquam cum exercitu ante eum praeter Herculem Graium transierat, quo facto is hodie saltus Graius appellatur, Alpicos conantis prohibere transitu concidit. Loca patefecit, itinera muniit, effecit ut ea elephantus ornatus ire posset qua antea unus homo inermis vix poterat repere. Hac copias traduxit in Italiamque pervenit.

IV Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione consule eumque pepulerat. Cum hoc eodem Clastidii apud Padum decernit sauciumqne inde ac fugatum di-
2 mittit. Tertio idem Scipio cum collega Tiberio Longo apud Trebiam adversus eum venit. Cum his manum conseruit, utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum trans-
3 iit petens Etruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum ut postea numquam dextro aeque bene usus sit. Qua valetudine cum etiamnum premeretur lecticaque ferretur, C. Flaminium consulem apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumventum occidit neque multo post C. Centenium praetorem cum delecta manu saltus

occupantem. Hinc in Apuliam pervenit. Ibi obviam ei 4
venerunt duo consules, G. Terentius et L. Aemilius. Utriusque exercitus uno proelio fugavit, Paulum consulem occidit et aliquot praeterea consularis, in his Gn. Servilium Geminum, qui superiore anno fuerat consul.

Hac pugna pugnata Romam profectus est nullo resi- V
stente. In propinquis urbis montibus moratus est. Cum aliquot ibi dies castra habuisset et reverteretur Capuam, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno ei se obiecit. Hic clausus locorum angustiis noctu sine 2
ullo detrimento exercitus se expedivit, Fabio, callidissimo imperatori, dedit verba. Namque obducta nocte sarmenta in cornibus iuvencorum deligata incendit eiusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentino obiecto visu tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem 3
gestam non ita multis diebus M. Minucium Rufum, magistrum equitum pari ac dictatorem imperio, dolo productum in proelium fugavit. Tiberium Sempronium Gracchum, iterum consulem, in Lucanis absens in insidias inductum sustulit. M. Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. Longum est enume- 4
rare proelia. Quare hoc unum satis erit dictum ex quo intellegi possit quantus ille fuerit: quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.

Hic invictus patriam defensum revocatus bellum ges- VI
sit adversus P. Scipionem *****, quem ipse primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugarat. Cum hoc exhaustis iam patriae facultatibus 2
cupivit impraesentiarum bellum componere, quo valentior postea congrederetur. In colloquium convenit, condiciones non convenerunt. Post id factum paucis diebus apud 3
Zamam cum eodem conflixit. Pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus noctibus Hadrumetum pervenit, quod abest ab Zama circiter milia passuum trecenta. In hac fuga 4
Numidae qui simul cum eo ex acie excesserant insidiati sunt ei. Quos non solum effugit sed etiam ipsos oppres-

sit. Hadrumeti reliquos e fuga collegit. Novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

VII Cum in apparando acerrime esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nihilo secius exercitui postea praefuit resque in Africa gessit itemque Mago, frater eius, usque ad P. Sulpicium
2 G. Aurelium consules. His enim magistratibus legati Carthaginienses Romam venerunt qui senatui populoque Romano gratias agerent quod cum iis pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos donarent simulque peterent ut obsides eorum Fregellis essent captivique redde-
3 rentur. His ex senatus consulto responsum est: munus eorum gratum acceptumque esse; obsides quo loco rogarent futuros; captivos non remissuros, quod Hannibalem cuius opera susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, etiamnunc cum imperio apud exercitum
4 haberent itemque fratrem eius Magonem. Hoc responso Carthaginienses cognito Hannibalem domum et Magonem revocarunt. Huc ut rediit, praetor factus est, postquam rex fuerat, anno secundo et vicesimo. Ut enim Romae consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges crea-
5 bantur. In eo magistratu pari diligentia se Hannibal praebuit ac fuerat in bello. Namque effecit ex novis vectigalibus non solum ut esset pecunia quae Romanis ex foedere penderetur sed etiam superesset quae in aerario reponeretur. Deinde anno post praeturam, M. Claudio L. Furio consulibus Roma legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal ratus sui exposcendi gratia missos, priusquam iis senatus daretur, navem ascendit clam atque in Syriam
7 ad Antiochum profugit. Hac re palam facta Poeni navis duas quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt, bona eius publicarunt, domum a fundamentis disiecerunt, ipsum exulem iudicarunt.

VIII At Hannibal anno tertio postquam domo profugerat, L. Cornelio Q. Minucio consulibus cum quinque navibus Africam accessit in finibus Cyrenaeorum, si forte Carthaginiensis ad bellum Antiochi spe fiduciaque [posset inducere], cui iam persuaserat ut cum exercitibus in Ita-

liam proficisceretur. Huc Magonem fratrem excivit. Id 2
ubi Poeni resciverunt, Magonem eadem qua fratrem absentem poena affecerunt. Illi desperatis rebus cum solvissent navis ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio alii a servulis ipsius interfectum eum scriptum reliquerunt. Antiochus autem, 3
si tam in agendo bello consiliis eius parere voluisset quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi quam Thermopylis de summa imperii dimicasset. Quem etsi multa stulte conari videbat, tamen nulla deseruit in re. Praefuit pau- 4
cis navibus, quas ex Syria iussus erat in Asiam ducere, iisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo cum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse quo cornu rem gessit fuit superior.

Antiocho fugato verens ne dederetur, quod sine du- IX
bio accidisset, si sui fecisset potestatem, Cretam ad Gortynios venit, ut ibi quo se conferret consideraret. Vidit 2
autem vir omnium callidissimus magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium. Magnam enim secum pecuniam portabat de qua sciebat exisse famam. Itaque capit tale consilium. Amphoras com- 3
pluris complet plumbo, summas operit auro et argento. Has praesentibus principibus deponit in templo Dianae simulans se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem inductis statuas aeneas quas secum portabat omni sua pecunia complet easque in propatulo domi abiicit. Gortynii templum magna cura custodiunt non tam a cete- 4
ris quam ab Hannibale, ne ille inscientibus iis tolleret secumque duceret.

Sic conservatis suis rebus Poenus illusis Cretensibus X
omnibus ad Prusiam in Pontum pervenit. Apud quem eodem animo fuit erga Italiam neque aliud quidquam egit quam regem armavit et exercuit adversus Romanos. Quem 2
cum videret domesticis opibus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges, adiungebat bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus, bellumque inter eos gerebatur et mari et terra.

3 Quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes plus valebat propter Romanorum societatem. Quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur.
4 Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant decreturi. Superabatur navium multitudine. Dolo erat pugnandum, cum par non esset armis. Imperavit quam plurimas venenatas serpentis vivas col-
5 ligi easque in vasa fictilia conici. Harum cum effecisset magnam multitudinem, die ipso quo facturus erat navale proelium classiarios convocat iisque praecipit omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem, a ceteris tantum satis habeant se defendere. Id illos facile serpentium
6 multitudine consecuturos. Rex autem in qua nave veheretur ut scirent se facturum. Quem si aut cepissent aut interfecissent, magno iis pollicetur praemio fore.

XI Tali cohortatione militum facta classis ab utrisque in proelium deducitur. Quarum acie constituta, priusquam signum pugnae daretur, Hannibal, ut palam faceret suis quo loco Eumenes esset, tabellarium in scapha cum ca-
2 duceo mittit. Qui ubi ad navis adversariorum pervenit epistolamque ostendens se regem professus est quaerere, statim ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat quin aliquid de pace esset scriptum. Tabellarius ducis nave declarata suis eodem unde erat egressus se recepit.
3 At Eumenes soluta epistola nihil in ea reperit nisi quod ad irridendum eum pertineret. Cuius etsi causam mirabatur neque reperiebatur, tamen proelium statim committere
4 non dubitavit. Horum in concursu Bithynii Hannibalis praecepto universi navem Eumenis adoriuntur. Quorum vim rex cum sustinere non posset, fuga salutem petit. Quam consecutus non esset, nisi intra sua praesidia se
5 recepisset quae in proximo litore erant collocata. Reliquae Pergamenae naves cum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia de quibus supra mentionem fecimus conici coepta sunt. Quae iacta initio risum pugnantibus concitarunt, neque quare id fieret poterat intel-
6 legi. Postquam autem navis completas conspexerunt serpentibus, nova re perterriti, cum quid potissimum vitarent

non viderent, puppis verterunt seque ad sua castra nautica retulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum 7
superavit neque tum solum sed saepe alias pedestribus copiis pari prudentia pepulit adversarios.

Quae dum in Asia geruntur, accidit casu ut legati XII
Prusiae Romae apud L. Quintium Flamininum consularem coenarent atque ibi de Hannibale mentione facta ex his unus diceret eum in Prusiae regno esse. Id postero die 2
Flamininus senatui detulit. Patres conscripti, qui Hannibale vivo numquam se sine insidiis futuros existimarent, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui ab rege peterent ne inimicissimum suum secum haberet sibique dederet. His Prusia negare ausus non est. Illud re- 3
cusavit ne id a se fieri postularent quod adversus ius hospitii esset; ipsi, si possent, comprehenderent; locum ubi esset facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello quod ei a rege datum erat muneri idque sic aedificarat ut in omnibus partibus aedificii exitus haberet, scilicet verens ne usu veniret quod accidit. Huc 4
cum legati Romanorum venissent ac multitudine domum eius circumdedissent, puer ab ianua prospiciens Hannibali dixit pluris praeter consuetudinem armatos apparere. Qui imperavit ei ut omnis fores aedificii circumiret ac propere sibi nuntiaret num eodem modo undique obsideretur. Puer cum celeriter quid esset renuntiasset omnisque exi- 5
tus occupatos ostendisset, sensit id non fortuito factum sed se peti neque sibi diutius vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum venenum quod semper secum habere consueverat sumpsit.

Sic vir fortissimus multis variisque perfunctus la- XIII
boribus anno acquievit septuagesimo. Quibus consulibus interierit non convenit. Namque Atticus M. Claudio Marcello Q. Fabio Labeone consulibus mortuum in annali suo scriptum reliquit, at Polybius L. Aemilio Paulo Cn. Baebio Tamphilo, Sulpicius autem Blitho P. Cornelio Cethego M. Baebio Tamphilo. Atque hic tantus vir tantisque bellis 2
districtus non nihil temporis tribuit litteris. Namque ali-

quot eius libri sunt Graeco sermone confecti, in his ad
Rhodios de Gn. Manlii Volsonis in Asia rebus gestis.
3 Huius belli gesta multi memoriae prodiderunt, sed ex his
duo qui cum eo in castris fuerunt simulque vixerunt,
quam diu fortuna passa est, Silenus et Sosilus Lacedae-
monius. Atque hoc Sosilo Hannibal litterarum Graecarum
usus est doctore.

4 Sed nos tempus est huius libri facere finem et Roma-
norum explicare imperatores, quo facilius collatis utro-
rumque factis qui viri praeferendi sint possit iudicari.

EX LIBRO CORNELII NEPOTIS DE LATINIS HISTORICIS.

I.

XXIV. M. PORCIUS CATO.

1 M. Cato ortus municipio Tusculo adulescentulus, prius-
quam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quod
ibi heredium a patre relictum habebat. Inde hortatu L. Vale-
rii Flacci quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut
M. Perpenna censorius narrare solitus est, Romam demi-
2 gravit in foroque esse coepit. Primum stipendium meruit
annorum decem septemque. Q. Fabio M. Claudio consuli-
bus tribunus militum in Sicilia fuit. Inde ut rediit, castra
secutus est G. Claudii Neronis, magnique opera eius exi-
stimata est in proelio apud Senam quo cecidit Hasdrubal,
frater Hannibalis. Quaestor obtigit P. Africano consuli:
Cum quo non pro sortis necessitudine vixit. Namque ab
eo perpetua dissensit vita. Aedilis plebi factus est cum
4 G. Helvio. Praetor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua
quaestor superiore tempore ex Africa decedens Q. Ennium
poëtam deduxerat. Quod non minoris existimamus quam
quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

II Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte pro-

vinciam nactus Hispaniam citeriorem exque ea triumphum
deportavit. Ibi cum diutius moraretur, P. Scipio Africa- 2
nus consul iterum, cuius in priori consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere et ipse ei succedere neque hoc per senatum efficere potuit, cum quidem Scipio principatum in civitate obtineret, quod tum non potentia sed iure res publica administrabatur. Qua ex re iratus senatu [consulatu] peracto privatus in urbe mansit.
At Cato censor cum eodem Flacco factus severe praefuit 3
ei potestati. Nam et in compluris nobilis animadvertit et multas res novas in edictum addidit quare luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare. Circiter an- 4
nos octoginta, usque ad extremam aetatem ab adulescentia, rei publicae causa suscipere inimicitias non destitit. A multis temptatus non modo nullum detrimentum existimationis fecit sed quoad vixit virtutum laude crevit.

In omnibus rebus singulari fuit industria. Nam et III
agricola sollers et peritus iurisconsultus et magnus imperator et probabilis orator et cupidissimus litterarum fuit.
Quarum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum pro- 2
gressum fecit ut non facile reperiri possit, neque de Graecis neque de Italicis rebus quod ei fuerit incognitum. Ab 3
adulescentia confecit orationes. Senex historias scribere instituit. Earum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius unde quaeque civitas orta sit Italica. Ob quam rem omnis Origines videtur appellasse. In quarto autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum. Atque haec omnia 4
capitulatim sunt dicta. Reliquaque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Servii Galbae qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit quae in Italia Hispaniisque aut fierent aut viderentur admiranda. In quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina.

Huius de vita et moribus plura in eo libro persecuti 5
sumus quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen delegamus.

II.

XXV. T. POMPONIUS ATTICUS.

I T. Pomponius Atticus ab origine ultima stirpis Romanae generatus perpetuo a maioribus acceptam equestrem ob-
2 tinuit dignitatem. Patre usus est diligente [indulgente] et ut tum erant tempora diti in primisque studioso litterarum. Hic, prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis quibus
3 puerilis aetas impertiri debet filium erudivit. Erat autem in puero praeter docilitatem ingenii summa suavitas oris atque vocis, ut non solum celeriter acciperet quae tradebantur sed etiam excellenter pronuntiaret. Qua ex re in pueritia nobilis inter aequalis ferebatur clariusque exsplendescebat quam generosi condiscipuli animo aequo
4 ferre possent. Itaque incitabat omnis studio suo. Quo in numero fuerunt L. Torquatus, G. Marius filius, M. Cicero. Quos consuetudine sua sic devinxit ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

II Pater mature decessit. Ipse adulescentulus propter affinitatem P. Sulpicii qui tribunus plebi interfectus est non expers fuit illius periculi. Namque Anicia, Pomponii
2 consobrina, nupserat Servio, fratri Sulpicii. Itaque interfecto Sulpicio posteaquam vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi quin alterutram partem offenderet dissociatis animis civium, cum alii Sullanis alii Cinnanis faverent partibus, idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis Athenas se contulit. Neque eo secius adulescentem Marium hostem iudicatum iuvit opibus suis. Cuius fugam pecunia
3 sublevavit. Ac ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum traiecit suarum. Hic ita vixit ut universis Atheniensibus
4 merito esset carissimus. Nam praeter gratiam, quae iam in adulescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Cum enim versuram facere publice necesse esset neque eius condicionem aequam haberent

semper se interposuit atque ita ut neque usuram iniquam ab
iis acceperit neque longius quam dictum esset debere pas-
sus sit. Quod utrumque erat iis salutare. Nam neque indul- 5
gendo inveterascere eorum aes alienum patiebatur neque
multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium alia 6
quoque liberalitate. Nam universos frumento donavit, ita
ut singulis septem modii tritici darentur. Qui modus men-
surae medimnus Athenis appellatur.

Hic autem sic se gerebat ut communis infimis, par III
principibus videretur. Quo factum est ut huic omnis ho-
nores quos possent publice haberent civemque facere
studerent. Quo beneficio ille uti noluit, quod nonnulli ita
interpretantur amitti civitatem Romanam alia ascita. Quam- 2
diu affuit ne qua sibi statua poneretur restitit, absens
prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi et Midiae locis
sanctissimis posuerunt. Hunc enim in omni procuratione
rei publicae actorem auctoremque habebant. Igitur pri- 3
mum illud munus fortunae quod in ea potissimum urbe
natus est in qua domicilium orbis terrarum esset imperii,
ut eandem et patriam haberet et domum, hoc specimen
prudentiae quod, cum in eam se civitatem contulisset
quae antiquitate, humanitate doctrinaque praestaret omnis,
unus ei fuit carissimus.

Huc ex Asia Sulla decedens cum venisset, quamdiu IV
ibi fuit secum habuit Pomponium captus adulescentis et
humanitate et doctrina. Sic enim Graece loquebatur ut
Athenis natus videretur. Tanta autem suavitas erat ser-
monis Latini ut appareret in eo nativum quendam leporem
esse, non ascitum. Idem poëmata pronuntiabat et Graece
et Latine sic ut supra nihil posset addi. Quibus rebus 2
factum est ut Sulla nusquam ab se dimitteret cuperetque
secum deducere. Qui cum persuadere temptaret, *Noli, oro
te*, inquit Pomponius *adversum eos me velle ducere cum
quibus ne contra te arma ferrem Italiam reliqui.* At Sulla
adulescentis officio collaudato omnia munera ei quae
Athenis acceperat proficiscens iussit deferri. Hic complu- 3
ris annos moratus, cum et rei familiari tantum operae da-
ret quantum non indiligens deberet paterfamilias et omnia

reliqua tempora aut litteris aut Atheniensium rei publicae
tribueret, nihilo minus amicis urbana officia praestitit.
4 Nam et ad comitia eorum ventitavit et si qua res maior
acta est, non defuit. Sicut Ciceroni in omnibus eius peri-
culis singularem fidem praebuit. Cui ex patria fugienti HS
5 ducenta et quinquaginta milia donavit. Tranquillatis au-
tem rebus Romanis remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta
et L. Torquato consulibus. Quem diem sic universa civi-
tas Atheniensium prosecuta est ut lacrimis desiderii fu-
turi dolorem indicaret.

V Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Roma-
num, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima natura.
Cuius sic asperitatem veritus est ut quem nemo ferre
posset huius sine offensione ad summam senectutem re-
2 tinuerit benevolentiam. Quo facto tulit pietatis fructum.
Caecilius enim moriens testamento adoptavit eum here-
3 demque fecit ex dodrante. Ex qua hereditate accepit cir-
citer centies sestertium. Erat nupta soror Attici Q. Tullio
Ciceroni, easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo
a condiscipulatu vivebat coniunctissime, multo etiam fami-
liarius quam cum Quinto, ut iudicari possit plus in ami-
4 citia valere similitudinem morum quam affinitatem. Ute-
batur autem intime Q. Hortensio qui his temporibus prin-
cipatum eloquentiae tenebat, ut intellegi non posset uter
eum plus diligeret, Cicero an Hortensius, et id quod erat
difficillimum efficiebat, ut inter quos tantae laudis esset
aemulatio nulla intercederet obtrectatio essetque talium
virorum copula.

VI In re publica ita est versatus ut semper optimarum
partium et esset et existimaretur neque tamen se civilibus
fluctibus committeret, quod non magis eos in sua po-
testate existimabat esse qui se his dedissent quam qui
2 maritimis iactarentur. Honores non petiit, cum ei pate-
rent propter vel gratiam vel dignitatem, quod neque peti
more maiorum neque capi possent conservatis legibus in
tam effusi ambitus largitionibus neque geri e re publica
3 sine periculo corruptis civitatis moribus. Ad hastam
publicam numquam accessit. Nullius rei neque praes ne-

que manceps factus est. Neminem neque suo nomine neque
subscribens accusavit. In ius de sua re numquam iit. 4
Iudicium nullum habuit. Multorum consulum praeto-
rumque praefecturas delatas sic accepit ut neminem in
provinciam sit secutus, honore fuerit contentus, rei fami-
liaris despexerit fructum. Qui ne cum Q. quidem Cicerone
voluerit ire in Asiam, cum apud eum legati locum obti-
nere posset. Non enim decere se arbitrabatur, cum prae- 5
turam gerere noluisset, asseclam esse praetoris. Qua in
re non solum dignitati serviebat sed etiam tranquillitati,
cum suspiciones quoque vitaret criminum. Quo fiebat ut
eius observantia omnibus esset carior, cum eam officio
non timori neque spei tribui viderent.

Incidit Caesarianum civile bellum, cum haberet an- VII
nos circiter sexaginta. Usus est aetatis vacatione neque
se quoquam movit ex urbe. Quae amicis suis opus fue-
rant ad Pompeium proficiscentibus omnia ex sua re fami-
liari dedit. Ipsum Pompeium coniunctum non offendit. 2
Nullum ab eo habebat ornamentum, ut ceteri qui per eum
aut honores aut divitias ceperant. Quorum partim invitis-
simi castra sunt secuti partim summa cum eius offen-
sione domi remanserunt. Attici autem quies tantopere 3
Caesari fuit grata ut victor, cum privatis pecunias per epi-
stolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit sed
etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompeii castris
concesserit. Sic vetere instituto vitae effugit nova pe-
ricula.

Secutum est illud occiso Caesare, cum res publica VIII
penes Brutos videretur esse et Cassium ac tota civitas se ad
eos convertisse videretur. Sic M. Bruto usus est ut nullo ille 2
adulescens aequali familiarius quam hoc sene neque so-
lum eum principem consilii haberet sed etiam in con-
victu. Excogitatum est a quibusdam ut privatum aera- 3
rium Caesaris interfectoribus ab equitibus Romanis con-
stitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si [et]
principes eius ordinis pecunias contulissent. Itaque ap-
pellatus est a G. Flavio. Bruti familiari. Atticus ut eius rei
princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis praestanda 4

sine factione existimaret semperque a talibus se consiliis
removisset, respondit: si quid Brutus de suis facultatibus
uti voluisset, usurum quantum eae paterentur; sed neque
cum quoquam de ea re collocuturum neque coiturum. Sic
ille consensionis globus huius unius dissensione disiectus
5 est. Neque multo post superior esse coepit Antonius, ita
ut Brutus et Cassius provinciarum quae iis dicis causa
datae erant a consule ****** desperatis rebus in exilium
proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris
conferre noluerat florenti illi parti, abiecto Bruto Italia-
que cedenti HS centum milia muneri misit, eidem in
Epiro absens trecenta iussit dari, neque eo magis potenti
adulatus est Antonio neque desperatos reliquit.

IX Secutum est bellum gestum apud Mutinam. In quo
si tantum eum prudentem dicam, minus quam debeam
praedicem, cum ille potius divinus fuerit, si divinatio ap
pellanda est perpetua naturalis bonitas quae nullis casi-
2 bus agitur neque minuitur. Hostis Antonius iudicatus Ita-
lia cesserat. Spes restituendi nulla erat. Non solum inimi-
ci, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam qui
adversariis eius se dabant et in eo laedendo aliquam con-
secuturos sperabant commoditatem Antonii familiaris in-
sequebantur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare
3 cupiebant, liberos etiam exstinguere parabant. Atticus cum
Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset
Bruto, non modo nihil his indulsit ad Antonium violan-
dum sed e contrario familiaris eius ex urbe profugientis
4 quantum potuit texit, quibus rebus indiguerunt adiuvit.
P. vero Volumnio ea tribuit ut plura a parente proficisci
non potuerint. Ipsi autem Fulviae, cum litibus distinere-
tur magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia offi-
cium suum praestitit ut nullum illa stiterit vadimonium
5 sine Attico, sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam,
cum illa fundum secunda fortuna emisset in diem neque
post calamitatem versuram facere potuisset, ille se inter-
posuit pecuniamque sine fenore sineque ulla stipulatione
credidit maximum existimans quaestum memorem gra-
tumque cognosci simulque aperire se non fortunae sed

hominibus solere esse amicum. Quae cum faciebat, nemo 6
eum temporis causa facere poterat existimare. Nemini
enim in opinionem veniebat Antonium rerum potiturum.
Sed sensim is a nonnullis optimatibus, [familiaribus] eius, 7
reprehendebatur quod parum odisse malos civis videre-
tur. Ille autem sui iudicii potius quid se facere par esset
intuebatur quam quid alii laudaturi forent.

Conversa subito fortuna est. Ut Antonius rediit in X
Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat
propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. Itaque 2
ad adventum imperatorum de foro decesserat timens pro-
scriptionem latebatque apud P. Volumnium cui, ut osten-
dimus, paullo ante opem tulerat (tanta varietas his tem-
poribus fuit fortunae ut modo hi modo illi in summo
essent aut fastigio aut periculo) habebatque secum Q. Gel-
lium Canum, aequalem simillimumque sui. Hoc quoque 3
sit Attici bonitatis exemplum quod cum eo quem puerum
in ludo cognorat adeo coniuncte vixit ut ad extremam ae-
tatem amicitia eorum creverit. Antonius autem, etsi tanto 4
odio ferebatur in Ciceronem ut non solum ei, sed etiam
omnibus eius amicis esset inimicus eosque vellet proscri-
bere, multis hortantibus tamen Attici memor fuit officii
et ei, cum requisisset ubinam esset, sua manu scripsit ne
timeret statimque ad se veniret; se eum et illius [causa]
Canum de proscriptorum numero exemisse. Ac ne quod
periculum incideret, quod noctu fiebat, praesidium ei
misit. Sic Atticus in summo timore non solum sibi sed 5
etiam ei quem carissimum habebat praesidio fuit. Neque
enim suae solum a quoquam auxilium petiit salutis sed
[coniunctim] ut appareret nullam seiunctam sibi ab eo
velle fortunam. Quod si gubernator praecipua laude fer- 6
tur qui navem ex hieme marique scopuloso servat, cur
non singularis eius existimetur prudentia qui ex tot tam-
que gravibus procellis civilibus ad incolumitatem per-
venit?

Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit quam XI
ut plurimis quibus rebus posset esset auxilio. Cum pro-
scriptos praemiis imperatorum vulgus conquireret, nemo

in Epirum venit cui res ulla defuerit, nemini non ibi per-
2 petuo manendi potestas facta est. Qui etiam post proelium Philippense interitumque G. Cassii et M. Bruti L. Iulium Mocillam praetorium et filium eius Aulumque Torquatum ceterosque pari fortuna perculsos instituerit tueri atque ex Epiro his omnia Samothraciam supportari iusserit. Difficile est omnia persequi et non necessarium.
3 Illud unum intellegi volumus illius liberalitatem neque
4 temporariam neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus iudicari potest, quod non florentibus se venditavit sed afflictis semper succurrit. Qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem eius quam
5 florentem coluerit. Sic liberalitate utens nullas inimicitias gessit, quod neque laedebat quemquam neque, si quam iniuriam acceperat, non malebat oblivisci quam ulcisci.
6 Idem immortali memoria percepta retinebat beneficia, quae autem ipse tribuerat tamdiu meminerat quoad ille gratus erat qui acceperat. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur

Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus.

Neque tamen ille prius fortunam quam se ipse finxit, qui cavit ne qua in re iure plecteretur.

XII His igitur rebus effecit ut M. Vipsanius Agrippa intima familiaritate coniunctus adulescenti Caesari, cum propter suam gratiam et Caesaris potentiam nullius condicionis non haberet potestatem, potissimum eius deligeret affinitatem praeoptaretque equitis Romani filiam gene-
2 rosarum nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum) M. Antonius, triumvir rei publicae. Cuius gratia cum augere possessiones posset suas, tantum afuit a cupiditate pecuniae ut nulla in re usus sit ea nisi in deprecandis amicorum aut periculis aut incom-
3 modis. Quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Nam cum L. Saufeii, equitis Romani, aequalis sui, qui compluris annos studio ductus philosophiae habitabat Athenis habebatque in Italia pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent consuetudine ea qua tum res gerebantur, Attici labore atque industria factum est ut

eodem nuntio Saufeius fieret certior se patrimonium ami-
sisse et recuperasse. Idem L. Iulium Calidum, quem post 4
Lucretii Catullique mortem multo elegantissimum poëtam
nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere
neque minus virum bonum optimisque artibus eruditum,
quem post proscriptionem equitum propter magnas eius
Africanas possessiones in proscriptorum numerum a P.
Volumnio, praefecto fabrum Antonii, absentem relatum
expedivit. Quod in praesenti utrum ei laboriosius an glo- 5
riosius fuerit difficile est iudicare, quod in eorum periculis
non secus absentis quam praesentis amicos Attico esse
curae cognitum est.

Neque vero ille vir minus bonus paterfamilias ha- XIII
bitus est quam civis. Nam cum esset pecuniosus, nemo
illo minus fuit emax, minus aedificator. Neque tamen non
in primis bene habitavit omnibusque optimis rebus usus
est. Nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilianam 2
ab avunculo hereditate relictam. Cuius amoenitas non ae-
dificio sed silva constabat. Ipsum enim tectum antiquitus
constitutum plus salis quam sumptus habebat. In quo
nihil commutavit nisi si quid vetustate coactus est. Usus 3
est familia, si utilitate iudicandum est, optima, si forma,
vix mediocri. Namque in ea erant pueri litteratissimi,
anagnostae optimi et plurimi librarii, ut ne pedisequus
quidem quisquam esset qui non utrumque horum pulchre
facere posset, pari modo artifices ceteri quos cultus do-
mesticus desiderat apprime boni. Neque tamen horum 4
quemquam nisi domi natum domique factum habuit. Quod
est signum non solum continentiae sed etiam diligentiae.
Nam et non intemperanter concupiscere quod a plurimis
videas continentis debet duci et potius diligentia quam
pretio parare non mediocris est industriae. Elegans, non 5
magnificus, splendidus, non sumptuosus; omnisque dili-
gentia munditiam, non affluentiam affectabat. Supellex
modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset.
Nec praeteribo, quamquam nonnullis leve visum iri pu- 6
tem: Cum in primis lautus esset eques Romanus et non
parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines

invitaret scimus non amplius quam terna milia [aeris]
peraeque in singulos mensis ex ephemeride eum expen-
7 sum sumptui ferre solitum. Atque hoc non auditum sed
cognitum praedicamus. Saepe enim propter familiaritatem
domesticis rebus interfuimus.

XIV Nemo in convivio eius aliud acroama audivit quam
anagnosten. Quod nos quidem iucundissimum arbitra-
mur. Neque umquam sine aliqua lectione apud eum coe-
natum est, ut non minus animo quam ventre convivae de-
2 lectarentur. Namque eos vocabat quorum mores a suis
non abhorrerent. Cum tanta pecuniae facta esset acces-
sio, nihil de cotidiano cultu mutavit, nihil de vitae con-
suetudine tantaque usus est moderatione ut neque in
sestertio vicies quod a patre acceperat parum se splen-
dide gesserit neque in sestertio centies affluentius vixerit
quam instituerat parique fastigio steterit in utraque for-
3 tuna. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam aut mari-
timam sumptuosam villam neque in Italia praeter Arreti-
num et Nomentanum rusticum praedium omnisque eius
pecuniae reditus constabat in Epiroticis et urbanis pos-
sessionibus. Ex quo cognosci potest usum eum pecuniae
non magnitudine sed ratione metiri solitum.

XV Mendacium neque dicebat neque pati poterat. Ita-
que eius comitas non sine severitate erat neque gravitas
sine facilitate, ut difficile esset intellectu utrum eum amici
magis vererentur an amarent. Quidquid rogabatur, reli-
giose promittebat, quod non liberalis sed levis arbitraba-
2 tur polliceri quod praestare non posset. Idem in nitendo
quod semel annuisset tanta erat cura ut non mandatam
sed suam rem videretur agere. Numquam suscepti nego-
tii eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea
3 re agi putabat. Qua nihil habebat carius. Quo fiebat ut
omnia Ciceronum, Catonis, Q. Hortensii, Auli Torquati,
multorum praeterea equitum Romanorum negotia procu-
raret. Ex quo iudicari poterat non inertia sed iudicio fu-
gisse rei publicae procurationem.

XVI Humanitatis vero nullum afferre maius testimonium
possum quam quod adulescens idem seni Sullae fuit iu-

cundissimus, senex adulescenti M. Bruto, cum aequalibus
autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone sic vixit ut iudi- 2
care difficile sit cui aetati fuerit aptissimus. Quamquam
eum praecipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quin-
tus carior fuerit aut familiarior. Ei rei sunt indicio prae- 3
ter eos libros in quibus de eo facit menticnem, qui in
vulgus sunt editi, undecim volumina epistolarum ab con-
sulatu eius usque ad extremum tempus ad Atticum mis-
sarum. Quae qui legat non multum desideret historiam
contextam eorum temporum. Sic enim omnia de studiis 4
principum, vitiis ducum, mutationibus rei publicae per-
scripta sunt ut nihil in iis non appareat et facile existi-
mari possit prudentiam quodammodo esse divinationem.
Non enim Cicero ea solum quae vivo se acciderunt futura
praedixit sed etiam quae nunc usu veniunt cecinit ut
vates.

De pietate autem Attici quid plura commemorem? XVII
cum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere ma-
tris suae, quam extulit annorum nonaginta, cum [esset]
septem et sexaginta, se numquam cum matre in gratiam
redisse, numquam cum sorore fuisse in simultate, quam
prope aequalem habebat. Quod est signum aut nullam 2
umquam inter eos querimoniam intercessisse aut hunc ea
fuisse in suos indulgentia ut quos amare deberet irasci
eis nefas duceret. Neque id fecit natura solum, quam- 3
quam omnes ei paremus, sed etiam doctrina. Nam [et]
principum philosophorum ita percepta habuit praecepta
ut iis ad vitam agendam non ad ostentationem uteretur.

Moris etiam maiorum summus imitator fuit anti- XVIII
quitatisque amator. Quam adeo diligenter habuit cogni-
tam ut eam totam in eo volumine exposuerit quo magi-
stratus ordinavit. Nulla enim lex neque pax neque bellum 2
neque res illustris est populi Romani quae non in eo suo
tempore sit notata, et quod difficillimum fuit, sic familiarum
originem subtexuit ut ex eo clarorum virorum propagines
possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis 3
libris, ut M. Bruti rogatu Iuniam familiam a stirpe ad hanc
aetatem ordine enumeraverit notans qui a quoque ortus

4 quos honores quibusque temporibus cepisset, pari modo Marcelli Claudii de Marcellorum, Scipionis Cornelii et Fabii Maximi Fabiorum et Aemiliorum. Quibus libris nihil potest esse dulcius iis qui aliquam cupiditatem habent
5 notitiae clarorum virorum. Attigit quoque poëticen, credimus, ne eius expers esset suavitatis. Namque versibus qui honore rerumque gestarum amplitudine ceteros Ro-
6 mani populi praestiterunt exposuit ita ut sub singulorum imaginibus facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinisque versibus descripserit. Quod vix credendum sit tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber Graece confectus, de consulatu Ciceronis.

XIX Hactenus Attico vivo edita a nobis sunt. Nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur et quantum potuerimus rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus, suos cui-
2 que mores plerumque conciliare fortunam. Namque hic contentus ordine equestri quo erat ortus in affinitatem pervenit imperatoris Divi filii, cum iam ante familiaritatem eius esset consecutus nulla alia re quam elegantia vitae qua ceteros ceperat principes civitatis dignitate pari,
3 fortuna humiliore. Tanta enim prosperitas Caesarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna quod cuiquam ante detulerit et conciliarit quod nemo adhuc civis Ro-
4 manus quivit consequi. Nata est autem Attico neptis ex Agrippa cui virginem filiam collocarat. Hanc Caesar vix anniculam Tiberio Claudio Neroni Drusilla nato, privigno suo, despondit. Quae coniunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

XX Quamvis ante haec sponsalia non solum cum ab urbe abesset, numquam ad suorum quemquam litteras misit quin Attico mitteret quid ageret, in primis quid legeret quibusque in locis et quam diu esset moraturus,
2 sed etiam cum esset in urbe et propter infinitas suas occupationes minus saepe quam vellet Attico frueretur, nullus dies temere intercessit quo non ad eum scriberet, cum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret modo

aliquam quaestionem poeticam ei proponeret, interdum
iocans eius verbosiores eliceret epistolas. Ex quo acci- 3
dit, cum aedis Iovis Feretrii in Capitolio ab Romulo con-
stituta vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut
Attici admonitu Caesar eam reficiendam curaret. Neque 4
vero a M. Antonio minus absens litteris colebatur adeo
ut accurate ille ex ultimis terris quid ageret curae sibi
haberet certiorem facere Atticum. Hoc quale sit facilius 5
existimabit is qui iudicare poterit quantae sit sapientiae
eorum retinere usum benevolentiamque inter quos maxi-
marum rerum non solum aemulatio sed obtrectatio tanta
intercedebat quantam fuit incidere necesse inter Caesa-
rem atque Antonium, cum se uterque principem non so-
lum urbis Romae sed orbis terrarum esse cuperet.

Tali modo cum septem et septuaginta annos com- XXI
plesset atque ad extremam senectutem non minus digni-
tate quam gratia fortunaque crevisset (multas enim here-
ditates nulla alia re quam bonitate consecutus est) tanta-
que prosperitate usus esset valetudinis ut annis triginta
medicina non indiguisset, nactus est morbum quem initio 2
et ipse et medici contempserunt. Nam putarunt esse tene-
smon, cui remedia celeria faciliaque proponebantur. In hoc 3
cum tris mensis sine ullis doloribus praeterquam quos ex
curatione capiebat consumpsisset, subito tanta vis morbi
in unum intestinum prorupit ut extremo tempore per lum-
bos fistulae puris eruperint. Atque hoc priusquam ei ac- 4
cideret, postquam in dies dolores accrescere febrisque
accessisse sensit, Agrippam generum ad se accersi iussit
et cum eo L. Cornelium Balbum Sextumque Peducaeum.
Hos ut venisse vidit, in cubitum innixus *Quantam* inquit 5
curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore
adhibuerim cum vos testis habeam, nihil necesse est pluribus
verbis commemorare. Quibus quoniam, ut spero, satisfeci,
me nihil reliqui fecisse quod ad sanandum me pertineret,
reliquum est ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui. 6
Nam mihi stat alere morbum desinere. Namque his diebus
quidquid cibi sumpsi, ita produxi vitam ut auxerim dolores
sine spe salutis. Quare a vobis peto primum ut consilium

probetis meum, deinde ne frustra dehortando impedire conemini.

XXII Hac oratione habita tanta constantia vocis atque vultus ut non ex vita sed ex domo in domum videretur migrare, cum quidem Agrippa eum flens atque osculans
2 oraret atque obsecraret ne ad id quod natura cogeret ipse quoque sibi accelleraret, ****** et quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret,
3 preces eius taciturna sua obstinatione depressit. Sic cum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit leviorque morbus esse coepit. Tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque die quinto postquam id consilium inierat, pridie Calendas Aprilis Gn. Domitio G. Sosio consulibus,
4 decessit. Elatus est in lecticula, ut ipse praescripserat, sine ulla pompa funeris comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est iuxta viam Appiam ad quintum lapidem in monumento Q. Caecilii, avunculi sui.

ALIA EXCERPTA.

EPISTOLA CORNELIAE MATRIS GRACCHORUM.

1 Dices pulchrum esse inimicos ulcisci. Id neque maius neque pulchrius cuiquam atque mihi esse videtur, sed si liceat re publica salva ea persequi. Sed quatinus id fieri non potest, multo tempore multisque partibus inimici nostri non peribunt atque uti nunc sunt erunt potius quam res publica profligetur atque pereat.

EADEM ALIO LOCO.

2 Verbis conceptis deierare ausim praeterquam qui Tiberium Gracchum necarunt neminem inimicum tantum molestiae tantumque laboris quantum te ob has res mihi

tradidisse. Quem oportebat omnium eorum quos antehac
habui liberos partis eorum tolerare atque curare ut quam,
minimum sollicitudinis in senecta haberem utique quae-
cunque ageres ea velles maxime mihi placere atque uti
nefas haberes rerum maiorum adversum meam sententiam
quidquam facere praesertim mihi cui parva pars vitae su-
perest. Ne id quidem tam breve spatium potest opitulari 3
quin et mihi adversere et rem publicam profliges? Deni-
que quae pausa erit? Ecquando desinet familia nostra
insanire? Ecquando modus ei rei haberi poterit? Ecquando
desinemus et habentes et praebentes molestiis insistere?
Ecquando perpudescet miscenda atque perturbanda re
publica? Sed si omnino id fieri non potest, ubi ego mortua 4
ero petito tribunatum. Per me facito quod lubebit, cum
ego non sentiam. Ubi mortua ero parentabis mihi et invo-
cabis Deum parentem. In eo tempore non pudet te eorum
Deum preces expetere quos vivos atque praesentis re-
lictos atque desertos habueris? Ne ille sirit Iupiter te ea
perseverare nec tibi tantam dementiam venire in animum!
Et si perseveras, vereor ne in omnem vitam tantum laboris
culpa tua recipias uti in nullo tempore tute tibi placere
possis.

Non ignorare debes unum hoc genus Latinarum litterarum adhuc non modo non respondere Graeciae sed omnino rude atque inchoatum morte Ciceronis relictum. Ille enim fuit unus qui potuerit et etiam debuerit historiam digna voce pronuntiare, quippe qui oratoriam eloquentiam rudem a maioribus acceptam perpoliverit, philosophiam ante eum incomptam Latinam sua conformarit oratione. Ex quo dubito interitu eius utrum res publica an historia magis doleat.

Locuples ac divina natura quo maiorem sui pareret admirationem ponderatioraque sua essent beneficia, neque uni omnia dare nec rursus cuiquam omnia voluit negare.

Tantum abest ut ego magistram esse putem vitae philosophiam beataeque vitae perfectricem, ut nullis magis existimem opus esse magistros vivendi quam plerisque qui in ea disputanda versantur. Video enim magnam partem eorum qui in schola de pudore et continentia praecipiant argutissime eosdem in omnium libidinum cupiditatibus vivere. *Lactant.* III. *div. inst.* c. 15, 10.